

DAS IST DAS HOLLAND-HAUS IN HOCHLEITEN

Nederland en de Hongaarse Opstand van 1956: het Gelders Paviljoen in Oostenrijk als toonbeeld van gastvrijheid?

Lenders, S.D.M. (Sebastian)

Radboud Universiteit

**Nederland en de Hongaarse Opstand van 1956:
het Gelders Paviljoen in Oostenrijk als toonbeeld van gastvrijheid?**

Auteur: Sebastian D.M. Lenders

Bachelorscriptie Geschiedenis

Radboud Universiteit Nijmegen

Studentnummer: s4487060

Eerste begeleider: prof. dr. Wim van Meurs

Tweede begeleider: prof. dr. Dolly Verhoeven

Opdrachtgever: Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Wenen

Inleverdatum: 13 juni 2017, Nijmegen

Abstract

This thesis researches how the Dutch reaction to the 1956 Hungarian refugee problem fits into the general 1950s refugee policy of the Netherlands. Based on recent literature and archival sources, it also provides a case study of a unique refugee relief project: the Hollandhaus. In the 1950s, the Dutch government developed a more structured refugee policy that was essentially restrictive, but fairly liberal in practice. It was driven by predominantly utilitarian and economic motives, but also allowed international humanitarian gestures. Reasons for the restrictive admission policy were an influx of other immigrants, population growth, fear of communism and economic conditions like housing shortages. When the Soviet Union put down the Hungarian Uprising in November 1956, the Dutch government responded to the UN resettlement programme and the Austrian call for help by accepting a 1000 Hungarian refugees. After economic negotiations, the government reluctantly raised this quota to 3000, which shows the utilitarianism of Dutch refugee policy of the 1950s. The Hungarian refugees were ‘invited’ and as such did not go through regular asylum procedures. The Dutch people reacted vehemently to the crushed Hungarian Uprising and donated generously to the National Committee for the Relief of Hungarian People, which together with the Dutch Refugee Relief Federation (NFV) and the Red Cross organised refugee relief. A governmental Interdepartmental Commission for Hungarian Refugees coordinated the multitude of local and regional initiatives. In 1954-1960 – after the UNHCR’s 1952 call for donations – Dutch civil society organised several actions to help end refugee camps in Central Europe and to thank Austria for its help after the 1953 North Sea Flood. One of those was the bottom-up initiative where the province of Gelderland financed the ‘Hollandhaus’, a shelter for hundred Hungarian refugees in the Jungarbeiterdorf Hochleiten near Vienna. The Hollandhaus/Gelderland Pavilion initiative was a successful and unique project set up by civil society from the Gelderland province. It was inaugurated in June 1958 by important Dutch and Austrian delegations and became part of a series of reciprocate Dutch-Austrian relief actions, deepening the bilateral relation.

Inhoudsopgave

Abstract	3
Voorwoord	5
Inleiding	7
Hoofdstuk 1: Het Nederlandse vluchtelingenbeleid in de jaren vijftig.....	10
Structureel beleid versus ad hoc besluitvorming.....	10
Restrictief versus liberaal beleid	12
Humanitair versus utilitair beleid	14
Hoofdstuk 2: Nederland en de Hongaarse Opstand van 1956	16
De Opstand, de vlucht en internationale reacties	16
De Nederlandse reactie.....	18
Hoofdstuk 3: De totstandkoming van het Gelders Paviljoen in Hochleiten.....	24
De ÖJAB en het Jungarbeiterdorf	25
De historische context: inzamelacties voor vluchtelingenkampen	27
Het initiatief van de Stichting Gelders Paviljoen	31
Het verloop van de inzamelactie	36
Het aantrekken van donaties	40
De bouw en inauguratie van het Hollandhuis	43
Het Gelders Paviljoen en de Europese gedachte	45
Samenvatting	47
Conclusies	50
Personenindex	52
Bijlagen	54
Bibliografie.....	56
Primaire bronnen	56
Foto's.....	59
Literatuurlijst	60
Literatuursuggesties	61

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘Nederland en de Hongaarse Opstand van 1956: het Gelders Paviljoen in Oostenrijk als toonbeeld van gastvrijheid?’. Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van de bachelor Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen en in opdracht van de ambassade te Wenen. Op 25 september 2016 is ter ere van de 60^e verjaardag van de Hongaarse Opstand voor het Gelders Paviljoen in het Jungarbeiterdorf Hochleiten (nabij Wenen) een gedenksteen geplaatst als dankteken voor de hulp van Gelderland bij de opvang van honderd Hongaarse vluchtelingen in het Gelders Paviljoen. De Hongaarse ambassadeur te Wenen nodigde de Nederlandse ambassade uit voor de herdenking en de Nederlandse ambassade raakte geïnteresseerd in de totstandkoming van het Gelders Paviljoen. Om meer te weten te komen nam de ambassade in Wenen via de Commissaris van de Koning in Gelderland contact op met prof. dr. Dolly Verhoeven, hoogleraar Gelderse Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij deed hierop vooronderzoek naar het Gelders Paviljoen en opende de mogelijkheid voor mij om mijn scriptie hierover te schrijven in opdracht van de ambassade in Wenen.

Mijn dank gaat allereerst uit naar mijn eerste begeleider, prof. dr. Wim van Meurs, die met zijn kennis van politieke en (Oost-)Europese geschiedenis, rijke onderzoekservaring en relativerende humor het schrijven van deze scriptie een leerzaam maar ook vooral leuk proces maakte. Zijn adviezen over onder andere het structureren en inkaderen van mijn onderzoek zijn van grote waarde geweest voor de totstandkoming van deze scriptie. Ook wil ik graag mijn tweede begeleider prof. dr. Dolly Verhoeven bedanken voor haar tips, feedback en vooronderzoek in het Regionaal Archief Nijmegen. Daarnaast wil ik drs. Sascha Bollerman, tweede ambassadesecretaris te Wenen, hartelijk bedanken voor alle genereuze hulp. Zonder de inspanningen van de heer Bollerman was dit onderwerp in de eerste plaats niet op mijn pad gekomen. Mijn speciale dank gaat uit naar ambassadeur drs. Marco Hennis voor het behartigen van mijn onderzoek en voor zijn inspirerende woorden en gastvrijheid. Ook wil ik de heer Wolfgang Mohl, persvoorlichter van de ÖJAB, graag bedanken voor zijn hulp bij het vinden van informatie en bronnen uit het ÖJAB-Archiv. Verder bedank ik de heer Dittmar Zoder, voorzitter van de Verein der Freunde des Jungarbeiterdorfes Hochleiten voor het verstrekken van foto's en informatie. Daarnaast bedank ik Commissaris van de Koning in Gelderland Clemens Cornielje voor zijn interesse en het verbinden van mijn scriptie met geïnteresseerden in de provincie. Erg belangrijk was de hulp van de zeer vriendelijke en deskundige archivariissen

van het Gelders Archief te Arnhem, die graag meedachten met mijn onderzoek. Ook het hulpvaardige personeel van het personeel van Erfgoedcentrum Rozet in Arnhem wil ik bedanken voor hun tips. Tenslotte ben ik dank verschuldigd aan mijn familie en vrienden voor het lezen van mijn scriptie en voor de altijd enthousiaste steun.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Sebastian D.M. Lenders

Nijmegen, juni 2017

Figuur 1 De Hongaarse en Nederlandse delegatie bij de gedenksteen tijdens de herdenking van 60 jaar Hongaarse Opstand op 25 september 2016. In het midden ambassadeur Marco Hennis. Bron: Nederlandse ambassade te Wenen.

Inleiding

Op 9 juni 1958 werd in het Jungarbeiterdorf Hochleiten in Oostenrijk een door de provincie Gelderland gefinancierd opvanghuis voor vluchtelingen van de Hongaarse Opstand van 1956 opgeleverd. Dit zogeheten ‘Hollandhaus’ of ‘Gelders Paviljoen’ werd in het bijzijn van de jonge arbeiders van Hochleiten en een belangrijke Oostenrijkse en Gelderse delegatie op feestelijke wijze geïnaugureerd. Onder de hooggeplaatste gasten waren de Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken, de voorzitter van de Weense Kamer van Koophandel, de erevoorzitter en de voorzitter van de Gelderlandstichting, de Commissaris van de Koningin in Gelderland en de burgemeester van Arnhem.

Onduidelijkheid bestaat echter over de precieze totstandkoming van het Gelders Paviljoen; hoe is de inzamelactie voor de bouw van het Gelders Paviljoen verlopen, en uit welke historische context komt dit Gelderse initiatief voort? Deze scriptie onderzoekt de totstandkoming van het Gelders Paviljoen. De case study over deze bijzondere hulpactie dient als illustratie bij een bredere historische context: de reactie van de Nederlandse overheid op de Hongaarse vluchtelingen, en hoe die reactie past in het algemene vluchtelingenbeleid van de jaren vijftig. Deze hoofdvraag ga ik onderzoeken met behulp van een aantal deelvragen, trapsgewijs geordend van algemeen naar specifiek:

1. Hoe zag het vluchtelingenbeleid van de Nederlandse overheid in de jaren vijftig er uit?
2. Hoe ging de Nederlandse overheid om met het Hongaarse vluchtelingenprobleem van 1956?
3. In welke context, hoe en door wie is het Gelders Paviljoen tot stand gekomen?

De wetenschappelijke relevantie van het beantwoorden van deze vragen ligt in het feit dat het belangrijkste werk over het Nederlandse beleid ten aanzien van specifiek de Hongaarse vluchtelingen uit 1985 stamt. Dit was een dissertatie van de Nijmeegse historicus Jan-Willem ten Doesschate, die zich bij gebrek aan historische literatuur vooral op juridische literatuur moest baseren. Verder gebruikte ten Doesschate bronnen uit de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken, zoals notulen van Ministerraadsvergaderingen en de Interdepartementale Commissie voor Hongaarse Vluchtelingen, correspondentie met het Ministerie van Justitie, en de Kamerhandelingen (de reacties van de twee Kamers op het

handelen van de regering).¹ De scriptie die voor u ligt is gebaseerd op recente historische en juridische wetenschappelijke literatuur en hoopt daarmee een herziening op en toevoeging aan het werk van ten Doesschate te vormen., op basis van notulen van de Provinciale Staten en regionale vluchtelingen hulporganisaties. Hoewel de opvang van Hongaarse vluchtelingen in Nederland kort beschreven wordt, valt deze buiten het beoogde bereik van deze scriptie. Ook vergt onderzoek naar de rol van de provincie Gelderland in het omgaan met het Hongaarse vluchtelingenprobleem een extra scriptie op zich. De focus ligt op de politieke reactie van de Nederlandse nationale regering op het ontstaan van het Hongaarse vluchtelingenprobleem.

Daarnaast bevat deze scriptie een case study van een particuliere hulpactie: de totstandkoming van het Gelders Paviljoen nabij Wenen. Systematisch historisch onderzoek hiernaar was nog niet eerder uitgevoerd. Wetenschappelijke literatuur over het Gelders Paviljoen ontbreekt – dit onderzoek vult dit hiaat op. Het onderzoek is gebaseerd op krantenberichten uit de jaren vijftig, notulen van de Provinciale Staten van Gelderland, notulen van de Provinciale Commissie Vluchtelingen hulp Gelderland, brieven en notulen van de Stichting Gelders Paviljoen en foto's van het Jungarbeiterdorf en het Hollandhaus uit archieven, tijdschriften en kranten. Deze bronnen zijn afkomstig uit het Regionaal Archief Nijmegen, het Gelders Archief, Erfgoedcentrum Rozet te Arnhem, de online krantendatabase Delpher.nl, het privéarchief van de Verein der Freunde des Jungarbeiterdorfes Hochleiten en het verenigingsarchief van de Österreichische Jungarbeiterbewegung te Wenen. Door middel van archiefonderzoek vertelt deze scriptie het nog vrij onbekende verhaal van het Gelders Paviljoen. De case study over deze Gelderse inzamelactie is een illustratie van particulier initiatief bij de organisatie van Nederlandse hulpacties voor Hongaarse vluchtelingen.

De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek ligt bovenal in de actualiteit van vluchtelingenbeleid. Spanningen tussen restrictief en liberaal, humanitair en utilitair, en structureel en ad hoc beleid bestaan langer dan vandaag. In het licht van de vluchtelingencrisis waar Europa nu mee kampt kan het nuttig en inspirerend zijn terug te kijken naar oplossingen die werden aangedragen in eerdere vluchtelingencrisis. Het herverdelen van vluchtelingen over Europa bijvoorbeeld is een kwestie die in 1956 ook al speelde. De vluchtelingenstroom die in dat jaar na de neergeslagen Hongaarse Opstand op gang kwam was historisch.² Natiestaten

¹ Jan-Willem ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1956-1957* (Nijmegen, 1985), 1.

² Marjoleine Zieck, 'The 1956 Hungarian Refugee Emergency, an Early and Instructive Case of Resettlement', *Amsterdam Law Forum* 5:2 (2013), 45-63, 45; Gusztáv D. Kecskés, 'Collecting money at a global level. The UN fundraising campaign for the 1956 Hungarian refugees', *Eastern Journal Of European Studies* 5:2 (2014), 33-60, 33.

moeten momenteel ook oplossingen binnen en buiten hun grenzen vinden en internationaal samenwerken om vluchtelingencrises op te lossen. Politieke groeperingen en opiniemakers hebben hier een mening over en grijpen dan graag terug op het (recente) verleden. Het is de taak van historici dit verleden wetenschappelijk te duiden.

Daarnaast is op 25 september 2016 ter herinnering aan de 60^e verjaardag van de Hongaarse Opstand een gedenksteen geplaatst in Hochleiten als dank voor de hulp van Gelderland bij de opvang van honderd Hongaarse vluchtelingen in het Gelders Paviljoen. Dit gebaar is belangrijk voor het in stand houden van de goede betrekkingen tussen Nederland, Oostenrijk en Hongarije. Het Gelders Paviljoen zal als gedeeld cultureel erfgoed een diplomatiek relevant thema blijven om de samenwerking tussen deze landen te kunnen benadrukken. Tijdens de plechtigheid waarbij de eerste spade in de grond werd gestoken voor de bouw van het Gelders Paviljoen eind april 1957 sprak de toenmalige Nederlandse ambassadeur te Wenen mr. E. Star Busmann al zijn hoop uit dat het Gelders Paviljoen de Oostenrijks-Nederlandse betrekkingen zou verdiepen.³ Om de herdenking ook voor de komende decennia momentum te kunnen geven is historische kennis over het Nederlandse vluchtelingenbeleid in de jaren vijftig, de Nederlandse reactie op de Hongaarse Opstand en de totstandkoming van het Gelders Paviljoen essentieel. Deze scriptie hoopt hieraan bij te dragen.

³ ‘„Hollandhuis” voor jonge Hongaren: Oostenrijk dankt voor het werk van „Gelders Paviljoen”’, *Nieuwsblad van het Noorden* (4 mei 1957), 2.

Hoofdstuk 1: Het Nederlandse vluchtelingenbeleid in de jaren vijftig

Het wetenschappelijk debat over het vluchtelingenbeleid van de Nederlandse overheid in de jaren vijftig kent een aantal hoofdlijnen. Ten eerste is er de vraag of we überhaupt kunnen spreken van structureel beleid op dit gebied in de jaren vijftig. Historici debatteren over het structurele dan wel incidentele karakter van beleid ten aanzien van vluchtelingencrises. Wetgeving werd naar aanleiding van grote disruptieve periodes en migratiecrises zoals de Eerste en Tweede Wereldoorlog bekritiseerd, herzien en verder ontwikkeld. De basis voor het huidige vluchtelingenbeleid is voor een belangrijk deel gelegd tijdens de naoorlogse ontwikkeling van het Nederlands vreemdelingenrecht. In het kader van dit onderzoek is het nodig te weten hoe structureel of ad hoc het vluchtelingenbeleid in de jaren vijftig was, om de reactie van de Nederlandse regering op het Hongaarse vluchtelingenprobleem te kunnen duiden.

Ten tweede discussiëren historici over de vraag hoe liberaal of restrictief het vluchtelingenbeleid was. Hierbij wordt niet alleen aandacht gegeven aan het beleid, maar ook hoe dat in de praktijk uitpakte. Dit vormt de achtergrond waartegen de uitnodiging van Hongaarse vluchtelingen naar Nederland geplaatst wordt. Ook zegt de mate van restrictie van het Nederlandse vluchtelingenbeleid iets over de Nederlandse rol in internationale vluchtelingenopvangprojecten.

Ten slotte is er debat over de vraag of het beleid overwegend humanitair of utilitair was. Er wordt ingegaan op utilitaire, economische motieven en humanitaire gebaren en acties van de overheid. Bij de drie genoemde kwesties wordt eerst de naoorlogse situatie geschetst, teneinde het beleid in de jaren vijftig beter te begrijpen.

Structureel beleid versus ad hoc besluitvorming

In 1945 werd de intussen sterk verouderde Vreemdelingenwet van 1849 nog gebruikt. Mede door de Tweede Wereldoorlog waren bepaalde elementen ervan niet meer toepasbaar; veel mensen waren door de oorlog hun geld en identiteitspapieren kwijtgeraakt, maar vreemdelingen aan de grens moesten zich wel kunnen identificeren en genoeg financiële middelen meebrengen. Ook werd nog geen onderscheid gemaakt tussen vluchtelingen en andere typen

migranten; iedereen was een ‘vreemdeling’.⁴ De enige definitie van vluchtelingen die er leek te zijn was dat vluchtelingen migranten waren die de overheid als vluchtelingen erkende. Wie precies vluchtelingen waren, was voor de overheid soms ook lastig te onderscheiden.⁵ Door het Vluchtelingenverdrag van Genève van 1951 – overigens pas op 1 januari 1957 door de Tweede Kamer geratificeerd – kreeg de term ‘vluchteling’ eindelijk een definitie: namelijk iemand die een aannemelijke angst had persoonlijk vervolgd te worden. Zo kregen Oost-Europeanen die het oneens waren met hun nieuwe (communistische) regering geen verblijfsvergunning, behalve als er sprake was van een gegronde vrees vervolgd te worden voor anticommunisme.⁶

Migratiehistorica Corrie Berghuis probeert in haar onderzoek het naoorlogse overheidsoptreden wat betreft migratie transparant te maken en de criteria te duiden die werden gehanteerd bij de selectie van migranten. Ze laat in haar onderzoek zien dat er na 1945 een aarzelend beleid was: vluchtelingen werden niet als een permanent probleem ervaren en vluchtelingen crises werden incidenteel behandeld.⁷ De Leidse historica Janneke Jansen onderschrijft dit en laat zien dat vluchtelingen van de Tweede Wereldoorlog grotendeels door kerkelijke organisaties werden opgevangen en begeleid.⁸ Toen in de jaren vijftig een groot aantal hulpacties voor vluchtelingen werd opgezet, besloot het Ministerie van Buitenlandse Zaken de permanente Interdepartementale Commissie voor Vluchtelingenzaken op te richten.⁹ Deze fungeerde voornamelijk als advies- en overlegorgaan. Ad hoc besluitvorming was nog steeds van toepassing; in 1956 richtte de overheid een dag nadat de Hongaarse Opstand was neergeslagen met spoed een andere interdepartementale commissie op, die de Hongaarse vluchtelingen crisis in Nederland moest oplossen en weer opgetrommeld werd toen Tsjechoslowaakse vluchtelingen een aantal jaren later in Nederland aankwamen.¹⁰

Nederland hield zich aan de internationale richtlijnen en verdragen van de Verenigde Naties, maar eind jaren veertig en begin jaren vijftig was er nog weinig structureel beleid; ambtenaren moesten het doen met door het Ministerie van Justitie uitgevaardigde vreemdelingencirculaires. Deze circulaires werden gebruikt bij gebrek aan wetgeving die

⁴ Tycho Walaardt, ‘Het Paard van Troje: het verlenen van asiel door Nederland in de periode 1945-1955’, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6:2 (2009), 63-93, 71.

⁵ Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan: immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam, 2008), 309.

⁶ Walaardt, ‘Het Paard van Troje’, 72-73.

⁷ Corrie K. Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam, 1999), 3.

⁸ Janneke Jansen, *Bepaalde huisvesting: een geschiedenis van opvang en huisvesting van immigranten in Nederland, 1945-1995* (Amsterdam, 2006), 120.

⁹ Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 199.

¹⁰ Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 120.

geschikt was voor politieke vluchtelingen. Pas vanaf de helft van de jaren vijftig werd het beleid structureler. Koningin Juliana wakkerde het politieke debat over een structureler beleid aan. Met het permanent worden van de UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) – de vluchtelingenorganisatie van de VN – werd immers duidelijk dat vluchtelingen niet slechts een tijdelijk probleem waren. Het Vluchtelingenverdrag van Genève was per 1 januari 1957 ook in Nederland aangenomen. Een vluchtelingenwet invoeren lukte echter niet, maar op 10 januari 1957 werd wel een vluchtelingenbesluit getekend.¹¹ De aanpak van vluchtelingenproblemen was namelijk zodanig geïnternationaliseerd dat een vluchtelingenwet niet flexibel genoeg zou zijn om in te kunnen spelen op buitenlandse ontwikkelingen. Het Vluchtelingenbesluit van 1957 definieerde de status, procedure, toelating en rechten van een vluchteling beter, stemde het Nederlandse beleid af op internationale conventies en reorganiseerde politieke en ambtelijke besluitvorming over vluchtelingen.¹² Hierdoor werd het Nederlandse vluchtelingenbeleid in de jaren vijftig structureler. Toch zou het nog tot 1967 duren voordat een wettelijk onderscheid tussen vreemdeling en vluchteling werd ingevoerd, waardoor vluchtelingen moeilijker uitgezet konden worden dan vreemdelingen, en vluchtelingen niet meer onder de Vreemdelingenwet van 1849 vielen.¹³

Restrictief versus liberaal beleid

Het historiografisch debat over de aard van het Nederlandse vluchtelingenbeleid van de jaren vijftig is in tweeën te delen: de ene school historici zegt dat het beleid restrictief was, de andere beweert dat het liberaal was. De argumenten van de ‘liberale’ school zijn dat West-Europese overheden in het kader van de Koude Oorlog ‘vijanden van de vijand’ verwelkomden en door de aantrekkende economie op zoek waren naar buitenlandse arbeidskrachten.¹⁴ Alleen vluchtelingen die ‘het Nederlands belang’ dienden, werden toegelaten; begin jaren vijftig werd het beleid minder restrictief, omdat het makkelijk was de ruimte van het begrip ‘Nederlands

¹¹ Tycho Walaardt, *Geruisloos inwilligen; argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Hilversum, 2012), 59-61, 91, 97-98; Berghuis, ‘Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid’, 188-189; Aniek Koman, ‘Welkom in Nederland? Het Nederlandse vluchtelingenbeleid van 1938, 1956 en 1975 nader bekeken’ (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Utrecht, 2016), 13.

¹² Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 205, 207, 236, 241.

¹³ Jan-Willem ten Doesschate. *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1956-1957* (Nijmegen, 1985), 92.

¹⁴ Walaardt, ‘Het Paard van Troje’, 63-64.

belang' te gebruiken bij het aantrekken van gastarbeiders.¹⁵ De liberale school laat vaak van zich horen in debatten met de bewering dat het beleid recent strenger is geworden. Staten zouden tegenwoordig veel terughoudender zijn in het opnemen van vluchtelingen dan in de tijd van de Hongaarse Opstand.¹⁶ Hoewel vluchtelingen tegenwoordig nog steeds warm onthaald worden door een groot deel van de Nederlandse bevolking, zegt de liberale school dat de gastvrijheid voor vluchtelingen vroeger groter was dan nu. De Koude Oorlog zou een gouden tijd zijn geweest voor vluchtelingen die asiel aanvroegen in Nederland.¹⁷ Migratiehistorica Marlou Schrover geeft ook aan "...[vluchtelingen] werden met sympathie opgevangen, vooral wanneer ze van achter het IJzeren Gordijn kwamen."¹⁸

Jaarlijks kwamen tientallen vluchtelingen naar Nederland gereisd, die asiel zochten. De meesten hiervan vluchtten voor communistische regimes. Sommigen werden niet toegelaten als vluchtelingen, maar konden ook niet uitgezet worden naar hun thuisland. Ambtenaren losten dit dilemma dikwijls op door een verblijfsvergunning te koppelen aan werk; in veel sectoren was immers een tekort aan arbeidskrachten. De vluchtelingen en asielzoekers uit Oost-Europa werden ingezet als onderdeel van een repertoire van Koude Oorlog-propaganda; door hen op te vangen lieten landen van het 'vrije Westen' hun morele superioriteit gelden ten opzichte van het 'terroristische Oosten'. Bovendien konden overlopers informatie aanleveren over de situatie in communistische regimes.¹⁹

Toch was er bijvoorbeeld bij de politie ook sprake van wantrouwen jegens Oost-Europese vluchtelingen in de jaren vijftig; ze zouden mogelijk communistische spionnen zijn. De historicus Tycho Walaardt legt uit dat het Nederlandse overheid in feite in de hele periode die hij bestudeert (1945-1994) een restrictief beleid voerde.²⁰ De school die beweert dat het beleid restrictief was, geeft aan dat de Nederlandse overheid in de jaren vijftig bang was voor overbevolking, wat tot werkloosheid en woningnood zou leiden;²¹ de Nederlandse overheid was minder gul dan men denkt en er was bij beleidsmakers meer argwaan jegens vluchtelingen dan verwelcoming. Dat de praktijk heel anders kon zijn dan hoe de Nederlandse overheid haar restrictieve beleid presenteerde, blijkt ook: men maakte gebruik van de creativiteit in de marges

¹⁵ Tesseltje de Lange, *Staat, markt en migrant: de regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006*, (Den Haag, 2007), 50-51.

¹⁶ Marjoleine Zieck, 'The 1956 Hungarian Refugee Emergency, an Early and Instructive Case of Resettlement', *Amsterdam Law Forum* 5:2 (2013), 45-63, 47.

¹⁷ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 5, 95. Walaardt merkt ook op dat het idee dat Nederland van oudsher al open staat voor vluchtelingen onderdeel is van traditieretoriek.

¹⁸ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 310.

¹⁹ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 73, 75, 96, 109, 115, 119.

²⁰ Ibidem, 18, 55.

²¹ De Lange, *Staat, markt en migrant*, 22-23.

van de migratiewetgeving.²² Dit heet de zogenaamde ‘gap’-theorie, een begrip gemunt door Wayne Cornelius. De gap-theorie houdt in dat er een gat is tussen de uitkomsten van nationaal vreemdelingenbeleid en de oorspronkelijke doelen ervan.²³ Theorie en praktijk verschillen dus nogal.

Het Nederlandse vreemdelingenbeleid was restrictief van aard; het asielbeleid echter, dat daaronder viel, was iets lossier en nog niet duidelijk geregeld. Zo konden politieke vluchtelingen relatief gemakkelijk asiel aanvragen als arbeidsmigranten.²⁴ Er waren hier en daar wel enkele marges. In de praktijk had het Ministerie van Justitie vaak weinig keus dan vluchtelingen toe te laten; repatriëring naar Oost-Europese landen bijvoorbeeld was in de meeste gevallen niet mogelijk. Nederland was in de jaren vijftig als het ware gedwongen het beleid niet streng te handhaven en de meeste vluchtelingen toe te laten.²⁵ In hoofdstuk twee zal de aard van het beleid getoetst worden aan de omgang van de Nederlandse regering met specifiek de Hongaarse vluchtelingen.

Humanitair versus utilitair beleid

Het Nederlandse vooroorlogse toelatingsbeleid van migranten ging uit van toelating tenzij er significante bezwaren tegen waren. Na de Tweede Wereldoorlog keerde het beleid zich echter om naar het principe waarbij toelating niet de bedoeling was, tenzij het Nederlandse belang erbij gebaat was. Met die omslag werd het toelatingsbeleid meer utilitair.²⁶ Vluchtelingen die geen problemen veroorzaakten en eigen bestaansmiddelen meebrachten, werden meestal wel toegelaten. Het vluchtelingenbeleid werd in grote mate door economische motieven bepaald in plaats van door humanitaire of ideologische motieven. Onder andere Nederland rekruteerde arbeidskrachten uit Oostenrijkse vluchtelingenkampen.²⁷ Als het niet anders kon werden vluchtelingen wel toegelaten, maar vooral als ze economisch of politiek van nut waren. Angst voor communistische spionnen en krapte op de woning- en arbeidsmarkt speelden ook een rol.²⁸ Al vanaf 1946 werden gastarbeiders aangetrokken en displaced persons uit kampen

²² Walaardt, ‘Het Paard van Troje’, 66, 91, 93.

²³ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 28-29.

²⁴ Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 118.

²⁵ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 92-93.

²⁶ De Lange, *Staat, markt en migrant*, 44.

²⁷ Leo Lucassen, ‘Immigranten, vluchtelingen en minderheden in West-Europa’, in: Maarten Kuitenbrouwer en Marij Leenders (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten: bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum, 1996), 94-107, 102.

²⁸ Walaardt, ‘Het Paard van Troje’, 92-93; Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 31.

geselecteerd, terwijl het toelatingsbeleid tegelijkertijd nog zeer streng was.²⁹

Desondanks zou het vluchtelingenbeleid in de jaren vijftig ook menselijker geworden zijn, zo stelt historica Berghuis. Zo omschreven de richtlijnen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) voor het eerst de rechten waar vluchtelingen zich op konden beroepen, zoals het recht op het indienen van een toelatingsaanvraag. Bovendien kregen vluchtelingen vanaf het Vluchtelingenbesluit (1957) meer wettelijke bescherming in Nederland. Zo mochten ze een afgewezen toelatingsverzoek laten herzien. Het beleid werd eind jaren vijftig niet alleen humanitairder, maar ook persoonlijker; na de invoering van het Vluchtelingenverdrag van Genève in Nederland (1957) kwam er meer aandacht bij ambtenaren voor het scala aan vluchtmotieven en achtergronden die vluchtelingen hadden. Ook gingen ambtenaren meer de persoonlijke vrees voor vervolging van een vluchteling in het herkomstland onderzoeken in plaats van alleen de vraag stellen of de vluchteling bij terugkeer in het thuisland levensgevaar zou lopen. Naast deze personifiëring in het beleid zelf, kregen vanaf de tweede helft van de jaren vijftig de persoonlijke verhalen van vluchtelingen meer aandacht in de media.³⁰

De spanning tussen menselijke en economische overwegingen is in principe een dilemma van alle tijden. Dit is herkenbaar in de financiële steun aan vluchtelingen *buiten* de grenzen van Nederland. In 1953 en 1954 vaardigde de Nederlandse regering circulaire uit waardoor de Nederlandse grenzen opener werden en het toelatingsbeleid ruimer. De focus verschoof vanaf dat moment van het toelaten van groepen vluchtelingen naar meer internationale samenwerking en fondsenvorming om opvang- en integratieprojecten buiten Nederland te realiseren, waardoor de druk op de Nederlandse grenzen zou afnemen. Nederland hielp de Raad van Europa ook met het opzetten van een plan om vluchtelingen in hun ontvangstlanden te laten integreren.³¹

²⁹ Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 88-89.

³⁰ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 59, 94, 97-98, 111.

³¹ Ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 70; Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 190, 234-237.

Hoofdstuk 2: Nederland en de Hongaarse Opstand van 1956

De Opstand, de vlucht en internationale reacties

De wortels van de Hongaarse Opstand liggen in de jaren dertig, toen in de Hongaarse samenleving de vraag speelde hoe en wanneer Hongarije zich kon moderniseren. Veel Hongaren verwachtten verandering na de desastreuze Tweede Wereldoorlog, maar die bleef uit. Sinds 1944 lag Hongarije in de invloedssfeer van de Sovjet-Unie en werd de Hongaarse politiek gedomineerd door communisten die de lijn van Moskou volgden.³² Op 23 oktober 1956 vond in Boedapest een vreedzame protestmars van studenten plaats, die snel uitgroeide tot een gewelddadige demonstratie. De Hongaarse Opstand was uitgebroken: door het hele land eisten demonstranten, rebellen en stakers meer democratie, onafhankelijkheid en vrijheid. Het Hongaarse leger steunde en bewapende hen. De hervormingsgezinde Imre Nagy greep de macht en de nieuwe regering trad uit het Warschaupact. Nagy's bewind mocht nog geen twee weken duren. Op 4 november viel het leger van het Warschaupact Boedapest binnen. De Hongaarse rebellen probeerden de tanks tevergeefs te stoppen, onder andere met molotovcocktails. Duizenden Hongaren kwamen om het leven. De Hongaarse Opstand werd brutaal neergeslagen en de opstandelingen vroegen het Westen om hulp via de radio. Met hulp van de Sovjet-Unie kwam János Kádár aan de macht, die de kortstondige hervormingen van Nagy ongedaan maakte. Veel Hongaarse demonstranten en vrijheidsstrijders waren bang voor represailles door het nieuwe communistische regime en vluchtten richting het Westen.³³ Toen de enorme vluchtelingenstroom eind 1956 Oostenrijk binnenkwam, waren daar nog 150.000 vluchtelingen aanwezig van onder andere de Tweede Wereldoorlog, andere conflicten en repatriëringen;

³² János M. Rainer, 'The Hungarian Revolution of 1956: Causes, Aims, and Course of Events', in: Christopher Adam, Tibor Egervari, Leslie Laczko en Judy Young (red.), *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives* (Ottawa, 2010), 12-13.

³³ Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan: immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam, 2008), 321; Menno Bos, 'Hongaarse vluchtelingen in Nederland', *Historisch Nieuwsblad* 15:7 (2006), 1; Jan-Willem ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1956-1957* (Nijmegen, 1985), 42; Tycho Walaardt, *Geruisloos inwilligen; argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Hilversum, 2012), 104; Duco Hellema, *1956: De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis* (Amsterdam, 1990), 14, 167.

30.000 daarvan zaten nog in kampen.³⁴ Daar kwamen de Hongaarse vluchtelingen opeens bij, waardoor Oostenrijk voor een groot probleem stond. Contemporaine kranten noemden iets lagere aantallen³⁵ (de ware omvang van het vluchtelingenprobleem was meteen na de Opstand nog niet geheel duidelijk), maar uit later onderzoek is gebleken dat het ging om circa 200.000 mensen die Hongarije ontvluchtten nadat de Hongaarse Opstand was neergeslagen. Ongeveer 180.000 Hongaarse vluchtelingen kwamen Oostenrijk in; circa 20.000 waren naar Joegoslavië gevlucht. Het hervestigingsprogramma van de VN zorgde ervoor dat 170.000 Hongaren uiteindelijk naar andere landen werden gebracht.³⁶ In het algemeen reageerde de Westerse wereld geschokt op de Sovjetinval maar bleef ingrijpen of steun aan de Hongaarse Opstand uit; westerse mogendheden zoals de Verenigde Staten en Engeland hielden een afwachtende houding aan. Hierdoor kon de Nederlandse regering ook niets doen om de Hongaarse Opstand te steunen.³⁷ De westerse non-reactie had onder andere te maken met het feit dat de Koude Oorlog-spanningen ook nog op een ander toneel werden uitgespeeld: de Suez-crisis, waar meer aandacht naar uit ging.³⁸ Ook was men bang voor een nucleair conflict.³⁹ Wel werd gehoor gegeven aan de roep van de Oostenrijkse regering om hulp, die via een oproep van de Hoge Commissaris voor Vluchtelingen van de VN ertoe leidde dat 26 landen asiel, geld en goederen toezegden voor de Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk. Desondanks bleef een groot aantal vluchtelingen in Oostenrijk. Dit had te maken met de herverdeling van vluchtelingen over landen, die toelatingscriteria hanteerden op basis van de behoefte aan bepaalde arbeidskrachten. Hierdoor konden Hongaarse vluchtelingen niet zomaar naar het land waar ze naartoe wilden. Bovendien wilden sommige Hongaren in de buurt van Hongarije blijven.⁴⁰

Een enorme, historische hulpactie werd op touw gezet door de VN. De UNHCR nam contact op met regeringen en internationale vluchtelingenorganisaties en op 5 november 1956 werd een plan opgesteld. Verschillende VN-organisaties droegen hieraan bij. Medio november 1956 schonk de VN ruim 6,5 miljoen dollar aan de Oostenrijkse regering. Het Oostenrijkse volk

³⁴ Ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 44.

³⁵ Zo sprak commissaris van de koningin in Gelderland Quarles van Ufford in zijn oproep tot donatie in de Gelderlander van 150.000 Hongaarse vluchtelingen; zie 'Gelders Paviljoen voor de Hongaren', *De Gelderlander* (24 december 1956), 1. J. de Bruin, burgemeester van Rheden, had het 2,5 maanden later (toen de omvang van het vluchtelingenprobleem duidelijker was geworden) in zijn oproep in *De Gelderlander* over 185.000 vluchtelingen; zie J. de Bruin, 'Actie Gelders Paviljoen komt langzaam op toeren', *De Gelderlander* (7 maart 1957), 5.

³⁶ Marjoleine Zieck, 'The 1956 Hungarian Refugee Emergency, an Early and Instructive Case of Resettlement', *Amsterdam Law Forum* 5:2 (2013), 45-63, 46, 49; Hellema, 1956: *De Nederlandse houding*, 201.

³⁷ Hellema, 1956: *De Nederlandse houding*, 172.

³⁸ Gyöngyvér Lukács, László Marác en Jan D. ten Thije, 'Het Nederlandse Hongarije-beeld in de twintigste eeuw in historisch perspectief', *Internationale Neerlandistiek* 51:2 (Amsterdam, 2013), 139-157, 155.

³⁹ Hellema, 1956: *De Nederlandse houding*, 175-176.

⁴⁰ Ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 47-48.

zamelde kleding, geld en diverse goederen in. De Raad van Europa schonk begin december 1956 honderd miljoen Franse franken. Begin februari 1957 zegde een aantal westerse landen toe Hongaarse vluchtelingen op te vangen naar aanleiding van een roep om hulp van de Oostenrijkse minister van Binnenlandse Zaken. Daarmee werd een begin gemaakt aan een hervestigingsprogramma. In april 1957 waren er nog 41.000 Hongaren in Oostenrijk, waarvan ruim twee derde in kampen zat. Oostenrijk drong er bij andere landen op aan om hun immigratiequota op te hogen. In augustus 1957 hadden landen samen ruim 150.000 vluchtelingen uit Oostenrijk en Joegoslavië opgenomen. Eind december 1957 waren het al 174.000 vluchtelingen die – na tijdelijke opvang in Oostenrijk – naar 29 (waarvan 15 Europese) landen waren gebracht.⁴¹ De VN, de Oostenrijkse regering en particuliere organisaties zorgden voor opvang, voedsel en medische zorg. Vluchtelingen werden opgevangen in nieuwe en al bestaande vluchtelingenkampen, voormalige legerkampen, in leegstaande gebouwen en bij particulieren.⁴² De Liga van het Internationale Rode Kruis bracht ruim 100.000 Hongaren onder in vluchtelingenkampen in Oostenrijk. Later werd wegens de overbezetting in de kampen een groot deel van de vluchtelingen overgeplaatst naar andere landen.⁴³ Het Hongaarse vluchtelingenprobleem is uiteindelijk opgelost door herverdeling van de vluchtelingen over Europa.⁴⁴

De Nederlandse reactie

De Nederlandse bevolking en pers reageerden geschokt op de inval van de Sovjets in Hongarije. Men veroordeelde de tankaanvallen op de Hongaarse opstandelingen en overal in Nederland ontstonden steunbetuigingen, anticomunistische demonstraties, rellen en hevige toespraken.⁴⁵ Vooral de kantoren van de Communistische Partij Nederland (CPN) werden belaagd.⁴⁶ Ook het hoofdkwartier van communistisch blad ‘de Waarheid’ werd door vandalisme geteisterd. De

⁴¹ Gusztáv D. Kecskés, ‘Collecting money at a global level. The UN fundraising campaign for the 1956 Hungarian refugees’, *Eastern Journal Of European Studies* 5:2 (2014), 33-60, 34-35, 37; Ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 40, 46, 49-50, 52; ‘Hongaarse vluchtelingen teleurgesteld door VS: Vreugde over dertien miljoen van Nederland’, *Gelders Dagblad* (9 april 1957).

⁴² Ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 45.

⁴³ ‘Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in ‘Jungarbeiterdorf’ in Hochleiten’, *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.

⁴⁴ Zieck, ‘The 1956 Hungarian Refugee Emergency’, 46.

⁴⁵ Duco Hellema, ‘The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism: The Netherlands and the Hungarian Revolution, 1956-57.’ *Journal of Contemporary History* 30:1 (1995), 169-186, 169 en 174; Bos, ‘Hongaarse vluchtelingen’, 2.

⁴⁶ Hellema, ‘The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism’, 170, 174.

heftigheid van de reacties van de bevolking had te maken met het feit dat de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog nog zo vers in het geheugen zaten en de Sovjetinval in Hongarije met nazigeweld werd vergeleken.⁴⁷ Men kon zich gemakkelijk indenken hoe het voor de Hongaren voelde om onderdrukt te worden. De Nederlanders leefden mee en onthaalden de Hongaren op een gastvrije en enthousiaste manier; honderden mensen begroetten de trein vol Hongaren die naar Utrecht reed.⁴⁸ Binnen enkele dagen had de Nederlandse bevolking acht miljoen gulden ingezameld voor het Nationaal Comité Hulp Hongaarse Volk.⁴⁹

De Nederlandse regering had in de jaren vijftig geen duidelijke Oost-Europapolitiek. Aanvankelijk was ze sceptisch en voorzichtig over de ontwikkelingen in Hongarije, maar begin november zag de regering uiteindelijk in dat de Hongaarse Opstand wel degelijk een cruciale verandering betekende. De regering reageerde verontwaardigd op het neerslaan van de Opstand en tijdens Kamerdebatten liepen de emoties hoog op.⁵⁰ Vervolgens nam Nederland vergeleken met andere West-Europese landen het sterkst een anticommunistisch, westers standpunt in. Samen met Spanje was Nederland het enige land dat besloot bij wijze van boycot eind 1956 niet mee te doen aan de Olympische Zomerspelen in Melbourne. Nederland stemde in de VN voor een resolutie die de Sovjettroepen verzocht om terugtrekking en beperkte de diplomatieke relaties met de Sovjet-Unie. Daarnaast was Nederland aanjager van een gezamenlijk diplomatiek rapport van Westerse landen over de toedracht van de Hongaarse Opstand, waarin de actie van de Sovjetinval werd veroordeeld.⁵¹

De Nederlandse regering gaf een verklaring uit waarin zij haar afschuw uitsprak. Op 5 november 1956 honoreerde de ministerraad het verzoek van de UNHCR om duizend Hongaarse vluchtelingen in Nederland te accepteren, maar wel op de voorwaarde dat de kosten zoveel mogelijk gedekt werden door particuliere initiatieven. De regering stelde zich redelijk terughoudend op: het plan was om de Hongaren eerst in kampen op te vangen. Een internationaal humanitair gebaar maken was natuurlijk goed, maar het moest de regering niets extra's kosten. Op 5 november 1956 was ad hoc een Interdepartementale Commissie voor Hongaarse Vluchtelingen opgericht. Deze adviseerde de regering niet in te gaan op het verzoek van dr. V.A.M. Beermann, de Nederlandse vertegenwoordiger bij de hoge commissaris van de

⁴⁷ Bos, 'Hongaarse vluchtelingen', 2; Duco Hellema, 'The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism: The Netherlands and the Hungarian Revolution, 1956-57.' *Journal of Contemporary History* 30:1 (1995), 169-186, 174.

⁴⁸ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 104-105.

⁴⁹ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 321.

⁵⁰ Hellema, *1956: De Nederlandse houding*, 167-173, 179, 185.

⁵¹ Hellema, 'The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism', 169; Hellema, *1956: De Nederlandse houding*, 178-179, 200, 253.

VN voor de vluchtelingen (UNHCR) om driehonderd extra vluchtelingen op te nemen. Op 12 november accepteerde minister-president Drees aarzelend de ophoging naar 1300, maar alleen als de volgende lichter Hongaren naar een ander land zou worden gestuurd.

De vluchtelingenstroom uit Hongarije naar Oostenrijk bleef hard groeien en op 19 november verzocht de UNHCR Nederland om het quotum op te hogen naar tweeduizend. Met tegenzin ging Drees akkoord en wederom verbond hij er een voorwaarde aan, namelijk dat zijn toezegging om vijfhonderd niet-Hongaarse vluchtelingen - die al sinds 1945 in kampen zaten - op te nemen zou vervallen. Buitenlandse Zaken verklaarde het geringe quotum aan Oostenrijk door te wijzen op de instroom van 160.000 Indische Nederlanders sinds 1949. Een verdere verhoging van het quotum was volgens de regering alleen mogelijk als het om tijdelijke vluchtelingen ging die na een half jaar verder zouden reizen naar andere landen.

De Interdepartementale Commissie stelde echter vast dat Nederland drieduizend vluchtelingen moest opnemen. Minister-president Drees verhoogde het quotum alleen naar drieduizend als een deel van de Hongaren aan de slag zou gaan als mijnwerker. Uiteindelijk kwamen op 18 december uit vijf treinlichtingen 2489 vluchtelingen naar Nederland. In de jaren erna kwamen daar door gezinshereniging nog ongeveer duizend bij en keerden zeshonderd Hongaren terug naar hun land.

De Nederlandse regering had het vluchtelingenquotum stapsgewijs en met tegenzin naar drieduizend verhoogd, waarbij alleen toezeggingen werden gedaan als daar gunstige voorwaarden aan verbonden konden worden. De regering accepteerde de eerste duizend Hongaren op humanitaire basis, maar de volgende tweeduizend Hongaren werden uiteindelijk om hun economische inzetbaarheid aangenomen. De terughoudendheid van de regering-Drees toont het restrictieve toelatingsbeleid van de jaren vijftig en weersprekt de bewering van de liberale school dat de jaren vijftig in Nederland 'gouden tijden' voor vluchtelingen waren. Vergeleken met andere landen in West-Europa, waar in totaal circa 70.000 Hongaarse vluchtelingen opgenomen waren, was het Nederlandse quotum van drieduizend niet bijzonder hoog; zo nam Zwitserland ruim tienduizend Hongaren op en Groot-Brittannië meer dan twintigduizend.⁵²

De drieduizend Hongaarse vluchtelingen werden 'uitgenodigd' om uit de Oostenrijkse vluchtelingenkampen te komen voor hervestiging in Nederland. Het uitnodigen van vluchtelingen gebeurde alleen onder de voorwaarden dat er sprake was van onhoudbare levensomstandigheden en particuliere initiatieven garant stonden voor opvang en begeleiding.

⁵² Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 105-106; Hellema, 1956: *De Nederlandse houding*, 178, 201-204; Ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 50-52, 57-58, 62-63, 70, 93.

De komst mocht immers niet te veel extra kosten voor de staat met zich meebrengen. De drieduizend uitgenodigde Hongaarse vluchtelingen kwamen Nederland in buiten de reguliere asielpcedure om. Dit kwam doordat de UNHCR de vluchtelingen al een vluchtelingenstatus had verleend. Daarnaast kwamen nog tweeduizend Hongaren Nederland binnen om door te reizen naar Canada. Het beeld van Nederland als gastvrij land werd door de komst van de Hongaarse vluchtelingen versterkt.⁵³

De Interdepartementale Commissie hield toezicht op de organisatie van opvang en begeleiding van de Hongaarse vluchtelingen.⁵⁴ Dit was nodig, aangezien talloze lokale comités ontsproten; er was aanvankelijk weinig organisatie.⁵⁵ Ook adviseerde de Commissie de regering over de toestand van de vluchtelingen in Nederland.⁵⁶ De regering gaf aan de particuliere initiatieven te steunen.⁵⁷ Het waren voornamelijk de particuliere initiatieven en organisaties die de opvang van de drieduizend Hongaarse vluchtelingen op zich namen.⁵⁸ Door heel Nederland werden hulpacties georganiseerd. Zo verkocht uitgeverij De Bezige Bij een boek met foto's van de situatie van Hongaarse vluchtelingen. De opbrengsten van deze landelijke actie gingen naar het Nationale Comité Hulpverlening aan het Hongaarse Volk.⁵⁹

Het Nationale Comité Hulpverlening Hongaarse Volk (hierna te noemen: het Nationale Comité) was de belangrijkste hulporganisatie voor de Hongaarse vluchtelingen. Het was een bottom-up initiatief, opgericht door voormalige verzetshelden. Wel liet het Nationale Comité zich adviseren door dr. Beermann, vertegenwoordiger bij de UNHCR. Het Nationale Comité was verantwoordelijk voor de succesvolle nationale inzamelactie en besloot over de maatregelen en hulpgelden die voor de vluchtelingen gemobiliseerd werden. Het wees bijvoorbeeld geld toe aan het grenswerk, waarbij vluchtelingen in eerste levensbehoeften voorzien werden en naar opvangcentra vervoerd werden. Het Nationale Comité zamelde geld in en gaf financiële steun aan de Nederlandse Federatie voor Vluchtelingenhulp (NFV).⁶⁰

De NFV was in 1954 opgericht als een koepelvereniging voor de vele (verzuilde) vluchtelingenorganisaties.⁶¹ Het Nationale Comité en de NFV zorgden er met de hulp van

⁵³ Ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 58; Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 96, 108.

⁵⁴ Janneke Jansen, *Bepaalde huisvesting: een geschiedenis van opvang en huisvesting van immigranten in Nederland, 1945-1995* (Amsterdam, 2006), 120.

⁵⁵ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 108.

⁵⁶ Jan-Willem ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1956-1957* (Nijmegen, 1985).

⁵⁷ Hellema, *1956: De Nederlandse houding*, 179.

⁵⁸ Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 120; Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 108.

⁵⁹ 'Boek over Hongaren wordt aangeboden aan Commissaris', *Leeuwarder Courant* (24 december 1956), 8.

⁶⁰ 'Gelders Paviljoen voor Hongaren in Oostenrijk', *De Tijd* (8 januari 1957), 2.

⁶¹ Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 120. De NFV is overigens geëvolueerd naar het huidige 'VluchtelingenWerk'.

ministers en gemeenten voor dat de Hongaren naar opvangkampen werden gebracht, over Nederland werden verspreid en een woning en financiële steun kregen.⁶² Onder de NFV vielen vele kerkelijke en verzuilde organisaties en initiatieven. Zo was er het Nederlands Rooms-Katholiek Huisvestingscomité, dat er voor gezorgd had dat de vluchtelingen Hongaarse tijdschriften en kerkboekjes kregen. De Hongaarse pater Radanyi wierp zich op als pleitbezorger voor de Hongaarse zaak en werd gezien als de ‘zielzorger van de Hongaren in Nederland’.⁶³

Ook het Nederlandse Rode Kruis speelde een essentiële rol bij de aanpak van het vluchtelingenprobleem. Samen met de NFV organiseerde het Rode Kruis een enorme actie waarbij 15 miljoen gulden werd opgehaald. Van dat geld werden hulpverleners naar Hongarije gestuurd om vluchtelingen naar Nederland te begeleiden.⁶⁴ Ook hielp het Nederlandse Rode Kruis al sinds begin november 1956 Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk en werkte het mee aan het klaarmaken van veertig kampen voor 50.000 Hongaarse vluchtelingen.⁶⁵

Naast het toezicht houden op particuliere initiatieven bereidde de Interdepartementale Commissie voor Hongaarse Vluchtelingen missies voor waarbij ambtenaren Hongaren in Oostenrijkse vluchtelingenkampen selecteerden die ‘economisch waardevol’ waren en aan de vraag van de Nederlandse arbeidsmarkt voldeden. Andere landen deden dit ook, en Oostenrijk keurde dit af. Vervolgens besloot Nederland niet slechts alleenstaande arbeiders op te nemen maar ook een aantal gezinnen. De selectiemissies waren niet nieuw; in de jaren veertig had de Nederlandse overheid ook al displaced persons van de Tweede Wereldoorlog uit kampen geselecteerd. Economische motieven speelden dus opnieuw de boventoon. Walaardt verwoordt dit treffend: “De Nederlandse overheid wilde een humanitair gebaar maken, maar de economie moest er wel van kunnen profiteren”. Argumenten voor een restrictief beleid waren de woningnood, de komst van andere migranten en de bevolkingsgroei.⁶⁶

De drieduizend Hongaarse vluchtelingen waren niet de enigen die verblijf kregen: ook groepjes andere vluchtelingen mochten, in schrijnende gevallen, opgenomen worden. Zo werden 58 kinderen uit sluitende Joegoslavische vluchtelingenkampen in oktober 1957 in Nederland opgenomen.⁶⁷ Ook werden in de zomer van 1957 150 vluchtelingen uitgenodigd uit

⁶² Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 108.

⁶³ ‘Hongaren krijgen eigen tijdschrift’, *De Tijd* (24 december 1956), 8.

⁶⁴ ‘Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in “Jungarbeiterdorf” in Hochleiten’, *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.

⁶⁵ J. de Bruin, ‘Actie Gelders Paviljoen komt langzaam op toeren’, *De Gelderlander* (7 maart 1957), 5.

⁶⁶ Ten Doerschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid*, 60, 66; Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 105, 106.

⁶⁷ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 96, 108.

kampen in Zuid-Duitsland, Italië en Oostenrijk waar zij al jaren verbleven.⁶⁸

⁶⁸ ‘Maximaal nog 150 vluchtelingen naar Nederland’, *Nieuwsblad van het Noorden* (22 juli 1957), 5.

Hoofdstuk 3: De totstandkoming van het Gelders Paviljoen in Hochleiten

Eerst wordt de Österreichische Jungarbeiterbewegung en het daaruit ontstane Jungarbeiterdorf in Hochleiten – waar het Gelders Paviljoen gebouwd werd – beschreven. Daarna wordt de historische context van inzamelacties geschetst waarin het idee voor het Gelders Paviljoen ontstond en wordt de rol van de provincie Gelderland in de vluchtelingenhulp kort uitgelicht. Vervolgens wordt de organisatie en het verloop van de Gelderse inzamelactie onderzocht en wordt ingegaan op de bouw, inauguratie en betekenis van het Gelders Paviljoen. Kortom, de vragen over de totstandkoming van het Gelders Paviljoen worden beantwoord: hoe, waarom en door wie werd de Gelderse inzamelactie gestart en uitgevoerd?

Figuur 2 Bruno Buchwieser, oprichter en voorzitter van de ÖJAB. Deze foto is genomen in het Jungarbeiterdorf Hochleiten, waar hij president van was. Op de achtergrond enkele bewoners. Bron: online fotoarchief ÖJAB (http://vhost.oejab.at/60_Jahre/1965/index.htm) [geraadpleegd op 13-4-17]

Figuur 3 Het logo van de Österreichische Jungarbeiterbewegung. Bron: https://www.up2europe.eu/uploads/media/profile/4583_oejablogo-rgb-3cm_medium.jpg [geraadpleegd op 7-5-17]

De ÖJAB en het Jungarbeiterdorf

In 1946 meldden zich vijf arme jongemannen, die na de Tweede Wereldoorlog nergens meer heen konden en niemand meer hadden, bij dr. Bruno Buchwieser, de restaurateur van de St. Stephanusdomtoren in Wenen. Hij bood hen werk en onderdak en maakte een plan met hen om meer jonge arbeiders te huisvesten en te helpen. Zo werd de Österreichische Jungarbeiterbewegung opgericht, dat snel bekend werd en groeide.⁶⁹ Father Flanagan, oprichter van Boys Town (een vergelijkbare opvangbeweging in de VS) bezocht Europa om de schade van de Tweede Wereldoorlog te overzien en opvanghuizen te bezoeken.⁷⁰ Bij zijn bezoek aan de ÖJAB doneerde hij geld voor de bouw van een nieuw opvanghuis. Met subsidies van de Weense Kamer van Koophandel en eigen kapitaal begon Buchwieser toen de bouw van het Jungarbeiterdorf Hochleiten.⁷¹ Ruim tweehonderd jonge arbeiders en studenten bouwden het op, en op 29 juni 1952 opende de ÖJAB officieel het Jungarbeiterdorf in Hochleiten.

Het lag op 20 kilometer afstand van Wenen, in het plaatsje Giesshübl tegen het Wienerwald aan. In het Jungarbeiterdorf Hochleiten woonden circa tweehonderd jonge arbeiders die in of rondom Wenen in fabrieken werkten. De jongens die geen werk in Wenen hadden, konden aan de slag in werkplaatsen in het Jungarbeiterdorf zelf.⁷² Het dorp, gebouwd

Figuur 4 Luchtfoto van het Jungarbeiterdorf Hochleiten in 1956. Op deze foto is de omgeving nog onbebouwd, maar na 1956 zou het Jungarbeiterdorf zich uitbreiden. Bron: online fotoarchief ÖJAB (http://vhost.oejab.at/60_Jahre/1965/index.htm) [geraadpleegd op 25-4-17].

⁶⁹ 'Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl', *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3.

⁷⁰ Documentaire op de website van Boys Town. (<http://www.boystown.org/100/Pages/documentary.aspx>) [geraadpleegd op 27 mei 2016].

⁷¹ 'Jong Europa in de broeikas: "Alle Menschen werden Brüder"', *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12.

⁷² 'Jong Europa in de broeikas: "Alle Menschen werden Brüder"', *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12.

op een voormalig landgoed van 35 hectare groot, was een idealistische, democratische gemeenschap waar de inwoners hun eigen bestuur kozen. Het was een thuis voor jonge, werkende mensen ongeacht religie, herkomst of politieke kleur, die in harmonie samenleefden. Het bestond uit zeven paviljoenen elk voor maximaal 24 man, ieder geleid door een ‘gezinshoofd’, die grotendeels gefinancierd waren door de Weense Kamer van Koophandel. Elk gezinshoofd nam zitting in het bestuur van het Jungarbeiterdorf, waar de oprichter dr. Buchwieser president was. Er was ook een economische afdeling die ervoor zorgde dat alle arbeiders te eten kregen. Iedere jongeman zonder thuis die zich conformeerde aan de gedragsregels was welkom. Om onderdak en eten te ontvangen werd een klein deel van het loon ingehouden. Aan alles werd gedacht: als de jonge arbeider ging trouwen en samenwonen, kreeg hij een huis aangeboden in de stad Wenen. Op het terrein was de eerste oecumenische kerk van Oostenrijk gebouwd, wat ook de tolerantie en saamhorigheid van het Jungarbeiterdorf moest uitdragen. Naast paviljoenen, werkplaatsen en een kerk had het Jungarbeiterdorf ook een centrale keuken, eetzaal, zwembad, ontspanningsruimten en sportvelden.⁷³

Gedurende haar bestaan (1952-1997) heeft het Jungarbeiterdorf Hochleiten vierduizend jongeren gehuisvest en opgeleid.⁷⁴ Het Jungarbeiterdorf in Hochleiten was onderdeel van een serie Jungarbeiterdörfer die de ÖJAB na de Tweede Wereldoorlog bouwde om studenten en jonge arbeiders te huisvesten en op te leiden. Ook bouwde de organisatie huizen in Wenen om de door de Tweede Wereldoorlog ontstane woningnood te verlichten. De ÖJAB zette zich verder in voor uitwisselingsmogelijkheden voor jongeren en Europese integratie; zo bouwden ze een enorm ‘Europa-Haus’ als centrum voor een Europese beweging. De ÖJAB was een particuliere organisatie en ontving als zodanig geen subsidie van de Oostenrijkse staat; wel wierp de Weense Kamer van Koophandel zich op als geldschietster. Andere (morele) beschermheren waren bondskanselier Leopold Figl en kardinaal Theodor Innitzer.⁷⁵ Overigens bestaat de ÖJAB tegenwoordig nog steeds, met dezelfde ideële doelstellingen als bij haar

⁷³ Elfriede Linsbauer, ‘Alltag im Jungarbeiterdorf Hochleiten (von 1952 - 1997)’ (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Wenen, 2015), 42; ‘Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl’, *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3; ‘Jong Europa in de broeikas: “Alle Menschen werden Brüder”’, *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12; ‘Gelders Paviljoen geopend in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk: jonge Hongaarse vluchtelingen vinden er verpleging en onderdak’, *De Tijd* (10 juni 1958), 4.

⁷⁴ Linsbauer, ‘Alltag im Jungarbeiterdorf’, 42; ‘Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd’, *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7.

⁷⁵ ‘Jong Europa in de broeikas: “Alle Menschen werden Brüder”’, *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12; ‘Jungarbeiterbewegung in Oostenrijk van grote betekenis’ (5 november 1957).

oprichting in 1946: zo vangt zij nog steeds onder andere jongeren, ouderen en vluchtelingen op.⁷⁶

Figuur 5 Foto: 'Grundsteinlegung Hochleiten'. Martin Kink, voorzitter van de Weense Kamer van Koophandel, start op 19 mei 1951 plechtig de bouw van het Jungarbeiterdorf in Hochleiten. Bron: online fotoarchief ÖJAB (http://vhost.oejab.at/60_Jahre/1955/index.htm) [geraadpleegd op 13-4-17]

De historische context: inzamelacties voor vluchtelingenkampen

In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog zaten grote aantallen vluchtelingen en displaced persons vast in kampen in Centraal- en Oost-Europa. Het ging om mensen die naar nazi-Duitsland waren gebracht voor dwangarbeid, overlevenden van concentratiekampen, mensen die tegen het einde van WOII vluchtten voor het Rode Leger en later vluchtelingen uit communistische regimes. Westerse landen zoals het Verenigd Koninkrijk, Canada, Australië

⁷⁶ Website van de ÖJAB, 'ÖJAB - Österreichische JungArbeiterBewegung' (<http://www.oejab.at/site/en/aboutoejab>) [geraadpleegd op 22-4-2017]. Hoofddoel van de ÖJAB is 'to bring people together, provide opportunities for them and help them learn from one another'. Dit doen zij door huisvesting te bieden aan jongeren, studenten, ouderen, armen, gehandicapten en vluchtelingen en hen met elkaar te verbinden door middel van vrijwilligersprojecten, uitwisselingen, onderwijs en andere activiteiten.

en de VS namen in de periode 1945-1951 tienduizenden vluchtelingen en displaced persons op, onder meer om arbeidstekorten op te lossen.⁷⁷ In januari 1952 zaten nog ongeveer 120.000 vluchtelingen in kampen in Oostenrijk, Italië, Joegoslavië, Griekenland en West-Duitsland. Ook vluchtten elk jaar 20.000-60.000 mensen van achter het IJzeren Gordijn vandaan.⁷⁸

Eind 1952 riep de Hoge Commissaris voor Vluchtelingen van de VN (de UNHCR) particulieren op om geld in te zamelen voor de 70.000 vluchtelingen en displaced persons in Europese kampen. Hierdoor kwam vanaf 1954 – na de nasleep van de Watersnoodramp van 1953 – ook in Nederland een serie grote landelijke inzamelacties op gang. De eerste grote actie heette ‘Een Ton voor Triëst’. Deze werd gesteund door de UNHCR, haalde 200.000 gulden op en zorgde voor de toelating van honderd vluchtelingen uit een kamp in Noord-Italië. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken bemoeide zich niet met de actie en doneerde pas geld toen de UNHCR daarom verzocht. De tweede grote inzamelactie vond in 1954 plaats. De zogenaamde Uurloonactie haalde bijna 4,2 miljoen gulden op voor vluchtelingen in Oostenrijkse (en Griekse) kampen. Hierbij hadden werknemers een uurloon gedoneerd, dat door hun werkgevers verdubbeld werd. De actie werd georganiseerd door de Stichting Arbeid en het bedrijfsleven en de ambtenarij deden mee. De Uurloonactie werd uitvoerig besproken in de kranten. In 1954 werden ook veel lokale inzamelacties gehouden. Zo haalde de Nederlandse Jeugdgemeenschap 58.000 gulden op voor de Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen. Een andere grote nationale hulpactie werd in oktober 1955 opgezet door de NFV: de Sleutelactie. Nederlanders leverden een sleutel en daarbij 50 cent in. Ook deze actie was voornamelijk bestemd voor vluchtelingen in Oostenrijk. Nederlandse hulp aan vluchtelingen richtte zich in de periode 1945-1956 überhaupt vooral op Duitse en Oostenrijkse vluchtelingenkampen.⁷⁹

Aan de Nederlandse nationale inzamelactie voor het Hongaarse vluchtelingenprobleem was dus al een serie inzamelacties vooraf gegaan. Provincies droegen bij aan deze nationale actie. De bevolking van de provincie Gelderland had eind 1956 al zo genereus gedoneerd aan het Nationale Comité voor de Hongaarse vluchtelingen, dat de Provinciale Staten van Gelderland het niet nodig achtten de bijdrage uit de provinciekas te verhogen. Wel had de provincie een faciliterende en coördinerende rol in de vluchtelingenhulp. Zo was de Commissaris van de Koningin in Gelderland voorzitter van de Provinciale Commissie Vluchtelingenhulp Gelderland, waarmee de Provincie de vele lokale initiatieven en stichtingen

⁷⁷ Peter Gatrell, *Free World? The Campaign to Save the World's Refugees, 1956-1963* (New York, 2011), 13, 16.

⁷⁸ Corrie K. Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam, 1999), 184.

⁷⁹ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 90; Peter Gatrell, *Free World?*, 18; Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 194-195.

voor vluchtelinghulp coördineerde. Ook gaf de Provincie jaarlijks subsidie aan het Universitair Asylfonds (UAF), dat Hongaarse gevluchte studenten opving. De Commissaris van de Koningin in Gelderland was tevens erevoorzitter van de Stichting Gelders Paviljoen. In die hoedanigheid kon hij zijn grote netwerk inzetten om inzamelacties kracht bij te zetten. Op 3 juni 1959 werd de voormalige Commissaris van de Koningin in Gelderland Quarles van Ufford ook voorzitter van het Nederlands Comité Vluchtelingenjaar 1959/1960, dat opgericht was om een nationale collecte te organiseren voor het World Refugee Year van de VN. Het World Refugee Year was uitgeroepen om overheden te stimuleren inzamelacties te houden om de Centraal-Europese vluchtelingenkampen vijftien jaar na de Tweede Wereldoorlog eindelijk te kunnen sluiten. Ook Gelderland droeg hier met inzamelacties aan bij. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken deed mee dat oplossingen in het buitenland gefinancierd moesten worden, omdat Nederland niet haar grenzen open zou kunnen stellen voor extra aantallen vluchtelingen.⁸⁰

Eind november 1956 kwam J.G. Suurhoff, minister van Sociale zaken en Volksgezondheid in de regering-Drees, met het idee om te focussen op hulpverlening in de Oostenrijkse vluchtelingenkampen, zodat Nederland geen extra vluchtelingen toe zou hoeven laten. Dit was in de periode dat de Nederlandse regering vergaderde of het vluchtelingenquotum van tweeduizend naar drieduizend opgehoogd moest worden. Drees wees Suurhoff erop dat het Nederlandse Rode Kruis al hulp bood in de kastelen Judenau en Alt Kettenhof. Noorwegen had in december 1956 al succesvol vijfhonderd Hongaarse vluchtelingen opgevangen in een speciaal daarvoor aangekocht gebouw in Bad Kreuzen (nabij Linz), dat door het Noorse Rode Kruis gerund werd. Ook het Zweedse Rode Kruis opende nabij Wenen (in januari 1957) in Korneuburg een paviljoen. De ambassadeur te Wenen raadde Buitenlandse Zaken aan een gelijksoortig plan uit te voeren. Dit plan is niet op nationaal niveau uitgevoerd, maar wel op regionaal niveau in Gelderland. Dit betrof de bouw van het Gelders Paviljoen nabij Wenen, wat later (vanaf p.31) uiteengezet zal worden. De Nederlandse regering probeerde bij de Raad van Europa te lobbyen voor een herverdeling waarbij Hongaarse vluchtelingen meer in landen dichterbij Hongarije opgevangen zouden worden.⁸¹ Dit sluit aan bij een vluchtelingenbeleid dat vanaf 1953 omsloeg van het toelaten van groepen vluchtelingen naar fondsenwerving en

⁸⁰ GldA, Arnhem, 0038-1531 Provinciale Staten, 'Notulen van de winterzitting 1956' (10 december 1956), 22; 0801-310 Deelname Hervormde Stichting voor Diakonaal Maatschappelijk werk aan de Provinciale Commissie Vluchtelingenhulp Gelderland (1957-1963), 'Verslag van de vergadering van de Provinciale Commissie Vluchtelingenhulp Gelderland' (8 juni 1959), 1-3; Gatrell, *Free World?*, 90.

⁸¹ Jan-Willem ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1956-1957* (Nijmegen, 1985), 70; Boris Sapir, 'Hungarian Refugees', *The American Jewish Year Book* 59 (1958), 307-312, 312.

internationale samenwerking voor opvangprojecten buiten de grenzen van Nederland.⁸²

Kranten uit de periode 1956-1958 noemden de Oostenrijkse hulp bij de Watersnoodramp van 1953 als reden voor de enthousiaste Gelderse inzamelactie van het Gelders Paviljoen.⁸³ Het Oostenrijkse Rode Kruis schonk en bouwde toen een paviljoen op landgoed Woudschoten in Zeist. Dit 'Henry Dunant-huis' werd door het Nederlandse (Jeugd) Rode Kruis sinds de opening in oktober 1953 gebruikt om onder andere slachtoffers van de watersnoodramp op te vangen. Deze actie van het Oostenrijkse Jeugd Rode Kruis was geïnspireerd op medeleven en internationale verbondenheid. De bouw van het Gelders Paviljoen in Oostenrijk werd gezien als een teken van dank voor de hulp na de watersnoodramp en als reciprociteit voor de bouw van het Oostenrijkse Henry Dunant-huis in Zeist.⁸⁴ Hoewel Gelderland zelf niet getroffen was door de Watersnoodramp, wilde de provincie wel wat terug doen voor de hulp die Oostenrijk in 1953 aan Nederland had gegeven. In een circulaire aan bedrijven en instellingen herinnerde de voorzitter van de Stichting Gelders Paviljoen eraan dat “de provincie [Gelderland], die nog niet zo lang geleden zelf met behulp van anderen weer moest worden op de been geholpen (hiermee doelde hij op de Tweede Wereldoorlog, auteur), nú in staat is op haar beurt te helpen”.⁸⁵

Op zijn beurt was de bouw van het Henry Dunanthuis weer een teken van dank van het Oostenrijkse Rode Kruis voor de hulp die Nederland had geboden bij het opvangen van verzwakte, ondervoede Oostenrijkse kinderen na de Eerste Wereldoorlog.⁸⁶ Deze kinderen kwamen per trein naar Nederland om een aantal maanden aan te sterken; velen bleven echter permanent, onder wie bijvoorbeeld Miep Gies (bekend van Anne Frank). De inzamelactie voor het Gelders Paviljoen herinnerde de Oostenrijkers weer aan de gastvrijheid die Nederland getoond had bij het opvangen van de kinderen na de Eerste Wereldoorlog. Uiteraard stelde

⁸² Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 234.

⁸³ 'Internationaal Studiecentrum Jeugd Rode Kruis: Buitenlandse jongeren te Zeist', *De Tijd* (27 juli 1956), 3; 'Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd', *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7; 'Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in „Jungarbeiterdorf” in Hochleiten', *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1; 'Gelders Paviljoen geopend in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk: jonge Hongaarse vluchtelingen vinden er verpleging en onderdak', *De Tijd* (10 juni 1958), 4; 'Holland-Huis in Wenen', *De Telegraaf* (11 juni 1958), 9; 'Gelders Paviljoen in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk geopend: onderdak voor jonge Hongaarse vluchtelingen', *Amigoe di Curaçao* (22 juli 1958), 5.

⁸⁴ 'Internationaal Studiecentrum Jeugd Rode Kruis: Buitenlandse jongeren te Zeist', *De Tijd* (27 juli 1956), 3; 'Open luchttheater als dank en uit medeleven', *De Nieuwsgier* (23 augustus 1954), 3.

⁸⁵ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), 'Circulaire van voorzitter Majoewsky van de Stichting Gelders Paviljoen aan bedrijven en organisaties: oproep tot donatie' (31 december 1956).

⁸⁶ 'Paviljoen van Jeugd Rode Kruis in gebruik genomen', *Leeuwarder Courant* (14 oktober 1953), 3; 'Dr. Bruno Buchwieser uit Wenen in Arnhem voor het Gelders Paviljoen', *Dagblad voor Nijmegen* (8 april 1957), 2.

Oostenrijk de Gelderse inzamelactie zeer op prijs. Nederland liet hiermee zien daadkrachtige hulp te verlenen aan Oostenrijkers in de nasleep van de Hongaarse Opstand, en dat werd gewaardeerd.⁸⁷

Het initiatief van de Stichting Gelders Paviljoen

Het idee voor het opzetten van een opvanghuis voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk is ontstaan in militaire kringen in Gelderland.⁸⁸ De initiatiefnemer van deze Gelderse hulpactie was de Arnhemse garde-kapitein Herman M. Reinders.⁸⁹ Het idee kwam dus uit Arnhem, wat ook het hoofdkwartier en zwaartepunt van de Gelderse hulpactie zou blijven.⁹⁰ Reinders was jarenlang namens de garnizoenscommandant van Arnhem actief in maatschappelijke organisaties en initiatieven en als zodanig vervulde hij een brugfunctie tussen het leger en de Arnhemse burgers.⁹¹ Bekend was dat de Oostenrijkse vluchtelingenkampen overvol zaten en de omstandigheden er niet al te best waren; daardoor ontstond bij kapitein Reinders het idee voor een hulpactie. Aangezien ze meenden dat sommige Hongaren graag dicht bij huis - in Oostenrijk dus - wilden blijven, besloten de initiatiefnemers van de hulpactie een opvanghuis in Oostenrijk te bouwen.⁹² Dat de Gelderse inzamelactie in militaire kringen ontstaan is, kan gelinkt worden aan een breder nationaal patroon: veel Nederlandse militairen en voormalige verzetsmensen zetten zich in voor het Hongaarse vluchtelingenprobleem. Zo richtten zij het Nationaal Comité Hulpverlening Hongaarse Volk op. Bovendien had de Nationale Federatie Raad Voormalig Verzet een protest op de Dam georganiseerd.⁹³

Nadat het idee ontstaan was, werd samen met vluchtelingenhulporganisaties en het Rode Kruis medio december 1956 een plan gemaakt. Daarna werd de stichting ‘Gelders Paviljoen

⁸⁷ ‘Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd’, *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7; ‘Dr. Bruno Buchwieser uit Wenen in Arnhem voor het Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (8 april 1957), 2.

⁸⁸ ‘Initiatief van militairen: paviljoen voor dakloze Hongaren in Oostenrijk’, *Leeuwarder Courant* (24 december 1956), 8; ‘Paviljoens voor vluchtelingen in Oostenrijk: actie in Gelderland’, *De Tijd* (24 december 1956), 8.

⁸⁹ ‘„Hollandhuis” voor jonge Hongaren: Oostenrijk dankt voor het werk van „Gelders Paviljoen”’, *Nieuwsblad van het Noorden* (4 mei 1957), 2; ‘Verrassende wending in Gelderse paviljoenactie’, *Dagblad voor Nijmegen* (2 mei 1957), 2.

⁹⁰ ‘Jungarbeiterbewegung in Oostenrijk van grote betekenis’ (5 november 1957).

⁹¹ ‘Valentijnhulde was voor kap. Reinders: Contactman tussen leger en burgers’, *De Gelderlander* (15 februari 1964).

⁹² ‘Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in ‘Jungarbeiterdorf’ in Hochleiten’, *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.

⁹³ Menno Bos, ‘Hongaarse vluchtelingen in Nederland’, *Historisch Nieuwsblad* 15:7 (2006), 2.

voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk', kortweg 'Stichting Gelders Paviljoen' opgericht om het plan te realiseren. Het doel was 'de leniging van de meest dringende noden onder de Hongaarse vluchtelingen'. Het was de bedoeling dat de vluchtelingen er een eigen leven zonder zorgen in konden leiden. De hoop bestond dat andere provincies en zelfs landen de actie zouden kopiëren zodat meerdere paviljoenen gebouwd konden worden.⁹⁴ De Commissaris van de Koningin wilde het Gelderse plan pas met andere provincies overleggen wanneer het concreter was, maar uiteindelijk hebben andere provincies het plan nooit overgenomen.⁹⁵ De Stichting Gelders Paviljoen wilde dat het opvanghuis een semipermanente vestiging zou worden, in plaats van een doorgangskamp. Het bestuur benadrukte dan ook dat het gebouw compleet voorzien moest worden van waterleidingen, verwarming, sanitair en elektriciteit, en dat tijdens de bouw toegezien moest worden op het realiseren van deze condities. Ook vond men het belangrijk dat de constructie lang stand zou houden. Het ging dus om duurzame hulp. De Hongaarse vluchtelingen die erin zouden gaan wonen, moesten in de buurt van het Gelders Paviljoen aan het werk gezet worden.⁹⁶

Het bestuur (Werkcomité) van de nieuwe Stichting Gelders Paviljoen werd gevormd door dr. Majowesky (voorzitter), de heren Lingeman en Hoogenboom (secretarissen), de heer Beek (penningmeester) en vier algemene bestuursleden, waaronder de oorspronkelijke initiatiefnemer: garde-kapitein Herman M. Reinders. In het Comité van Aanbeveling (Erecomité) zaten burgemeester van Arnhem Chr. Matser (tevens voorzitter van de afdeling Gelderland van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten), kolonel J.A.W. Uylenberg (Territoriaal Bevelhebber Oost) en vertegenwoordigers van burgerorganisaties en het bedrijfsleven, voorgezeten door erevoorzitter en Commissaris van de Koningin in Gelderland de heer C.G.C. Quarles van Ufford. Het Comité van Aanbeveling bestond uit Gelderse, maatschappelijk geëngageerde prominenten uit diverse sectoren en netwerken die optraden als ambassadeurs van de Gelderse inzamelactie en ieder hun eigen kringen aanspraken om donaties

⁹⁴ 'Initiatief van militairen: paviljoen voor dakloze Hongaren in Oostenrijk', *Leeuwarder Courant* (24 december 1956), 8; 'Paviljoens voor vluchtelingen in Oostenrijk: actie in Gelderland', *De Tijd* (24 december 1956), 8; 'Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in "Jungarbeiterdorf" in Hochleiten', *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.

⁹⁵ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting "Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk" (1956-1957), 'Kort verslag van de bijeenkomst van het Werkcomité en Comité van Aanbeveling van de Stichting Gelders Paviljoen' (5 januari 1957), 2.

⁹⁶ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting "Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk", (1956-1957), 'Onderhandelings- en informatiebasis voor de bespreking in Wenen' (3 januari 1957).

aan de Stichting Gelders Paviljoen te stimuleren.⁹⁷

Op 5 januari 1957 kwamen het bestuur en het Comité van Aanbeveling bijeen om de opgezette actie te bespreken.⁹⁸ Op 7 januari 1957 ging een deel van het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen (op eigen kosten) enkele dagen naar Wenen om te overleggen met het Oostenrijkse en het Internationale Rode Kruis, het Oostenrijkse Ministerie van Huisvesting, en dr. Beermann, vertegenwoordiger in Oostenrijk van de UNHCR.⁹⁹ In eerste instantie was er het plan om het Gelders Paviljoen aan het Oostenrijkse Rode Kruis over te geven zodra het af was.¹⁰⁰ In het Erecomité van de Stichting Gelders Paviljoen zat dan ook een vertegenwoordiger van het Nederlandse Rode Kruis.¹⁰¹ Toen het plan niet met het Rode Kruis uitvoerbaar bleek, bracht de grootindustriële en president van het Oostenrijkse Rode Kruis dr. Hans Lauda het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen in contact met partijen die het plan wel konden uitvoeren. Met succes werd een samenwerking aangegaan met de Weense Kamer van Koophandel en dr. Bruno Buchwieser, president van de ÖJAB.¹⁰² De locatie van het Gelders Paviljoen werd gekozen: het Jungarbeiterdorf Hochleiten in de gemeente Giesshübl.¹⁰³

⁹⁷ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Kort verslag van de bijeenkomst van het Werkcomité en Comité van Aanbeveling van de Stichting Gelders Paviljoen’ (5 januari 1957), 1; ‘Circulaire van voorzitter Majoewsky van de Stichting Gelders Paviljoen aan bedrijven en organisaties: oproep tot donatie’ (31 december 1956). Voor een compleet overzicht van de in het Erecomité vertegenwoordigde bedrijven en organisaties, zie bijlage 1: ‘Lijst van erecomitéleden van de Stichting Gelders Paviljoen, bijlage bij de circulaire aan bedrijven en organisaties’ (31 december 1956).

⁹⁸ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Brief van het Werkcomité aan het Comité van Aanbeveling over het schrijven gericht aan organisaties en bedrijven’ (27 december 1956).

⁹⁹ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Onderhandelings- en informatiebasis voor de bespreking in Wenen’ (3 januari 1957); ‘Exposé van hetgeen tot dusver is gedaan’ (3 januari 1957).

¹⁰⁰ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Circulaire van voorzitter Majoewsky van de Stichting Gelders Paviljoen aan bedrijven en organisaties: oproep tot donatie’ (31 december 1956).

¹⁰¹ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Lijst van erecomitéleden van de Stichting Gelders Paviljoen, bijlage bij de circulaire aan bedrijven en organisaties’ (31 december 1956).

¹⁰² ‘Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl’, *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3; ‘Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in “Jungarbeiterdorf” in Hochleiten’, *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1; ‘Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (24 februari 1959), 11.

¹⁰³ ‘Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl’, *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3.

Figuur 6 Foto: 'Hollandhaus Vertrag'. De Nederlandse en Oostenrijkse partijen tekenen voor samenwerking om het Gelders Paviljoen te realiseren. Bron: ÖJAB-Archiv, Wenen.

Al vanaf eind december 1956 had het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen intensief contact met de Oostenrijkse bouwfirma Morawetsch.¹⁰⁴ Het Hollandhuis werd ontworpen in de stijl van de reeds bestaande paviljoenen van het Jungarbeiterdorf Hochleiten, een dorp dat huisvesting bood aan leden van Buchwieser's ÖJAB.¹⁰⁵ De bouwkosten van het paviljoen werden in eerste instantie geschat op 125.000 gulden.¹⁰⁶ Het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen had berekend dat 1800 gulden per toekomstige inwoner van het Paviljoen nodig was om de kosten voor de bouw, bedden, keuken, textiel, meubilair, eetgerei en recreatie

¹⁰⁴ 'Paviljoens voor vluchtelingen in Oostenrijk: actie in Gelderland', *De Tijd* (24 december 1956), 8; GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting "Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk" (1956-1957), 'Exposé van hetgeen tot dusver is gedaan' (3 januari 1957).

¹⁰⁵ 'Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl', *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3.

¹⁰⁶ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting "Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk" (1956-1957), 'Kort verslag van de bijeenkomst van het Werkcomité en Comité van Aanbeveling van de Stichting Gelders Paviljoen' (5 januari 1957), 1.

te dekken.¹⁰⁷ Het paviljoen zou plaats moeten bieden aan 100 man.¹⁰⁸ De totale kosten bedroegen dus 180.000 gulden voor de bouw en inrichting van één paviljoen voor honderd Hongaren. De totale begroting bedroeg 200.000 gulden, waarbij 20.000 gulden waarschijnlijk als bufferpercentage genomen was. Het Rode Kruis Nederland zou 50.000 gulden bijdragen aan het Hollandhuis en stond garant als de kosten voor de bouw boven de 200.000 gulden zouden uitkomen, door in dat geval de inventaris ook nog te betalen.¹⁰⁹

Men verwachtte de bouw op 1 februari 1957 al te kunnen beginnen.¹¹⁰ Half maart 1957 bracht het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen echter nog een bezoek aan Hochleiten om te overleggen, en de onderhandelingen met het Jungarbeiterdorf werden uiteindelijk pas begin april 1957 afgesloten met een bezoek van Bruno Buchwieser aan Arnhem, waar de benodigde contracten getekend werden.¹¹¹

Figuur 7 Bruno Buchwieser en het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen bespreken de bouwplannen. Bron: 'Holländische Hilfsorganisation finanziert den Bau eines neuen Hauses: das Jungarbeiterdorf wächst', Der Österreichische Jungarbeiter 8 (ÖJAB Wenen, 1957), 8.

¹⁰⁷ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting "Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk" (1956-1957), 'Overzicht van de per eenheid nodige bedragen en invulformulier voor donatie, bijlage bij de circulaire aan bedrijven en organisaties' (31 december 1956).

¹⁰⁸ J. de Bruin, 'Actie Gelders Paviljoen komt langzaam op toeren', *De Gelderlander* (7 maart 1957), 5.

¹⁰⁹ 'Actie voor Gelders Paviljoen in Oostenrijk verloopt goed', *Algemeen Handelsblad* (8 januari 1957), 2.

¹¹⁰ 'Gelders Paviljoen voor Hongaren in Oostenrijk', *De Tijd* (8 januari 1957), 2.

¹¹¹ 'Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd', *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7; 'Dr. Bruno Buchwieser uit Wenen in Arnhem voor het Gelders Paviljoen', *Dagblad voor Nijmegen* (8 april 1957), 2.

Het verloop van de inzamelactie

Intussen was de inzamelactie begonnen. Het officiële begin van de Gelderse inzamelactie voor het Hollandhuis kunnen we stellen op 24 december 1956, de dag dat de Commissaris van de Koningin in Gelderland dr. C.G.C. Quarles van Ufford als erevoorzitter van de Stichting Gelders Paviljoen in de Gelderlander burgers opriep om te doneren.¹¹² De oproep ging gepaard met een persconferentie, waardoor de Gelderse inzamelactie bekendheid en momentum kreeg. Om dat momentum te behouden zorgde de Stichting ervoor dat in nauw overleg met persvertegenwoordigers, die ook in de organisatie zaten, regelmatig de tussentijdse stand – de zogeheten ‘barometerstand’ – en foto’s van de Gelderse inzamelactie in kranten bekend werden gemaakt, gekoppeld aan nieuwe oproepen om te doneren.¹¹³ Donateurs konden een bedrag overmaken naar gironummer 824200 van de Twentsche Bank te Arnhem ten name van de Stichting Gelders Paviljoen.¹¹⁴ Eind december was de inzamelactie gestart en medio januari stroomden de donaties al binnen.¹¹⁵

Naast de oproep aan burgers via de pers, had de Stichting Gelders Paviljoen op 27 december 1956 al oproepen tot donaties geschreven naar verenigingen, de Kerk, radio-omroepen, Nationale Bioscoopbond, vakbonden, fabrieken, burgemeesters en bedrijven.¹¹⁶ Donerende bedrijven en organisaties konden toezeggingen doen van bedragen die ze verwachtten op te halen met de acties die ze onder hun werknemers of leden hielden.¹¹⁷ Om het bepalen van de hoogte van de toezeggingen makkelijker te maken, gaf de Stichting Gelders Paviljoen richtlijnen: een grote donatie kon gelijkstaan aan één ‘eenheid van onderdak’ (het aandeel in de bouwkosten voor één van de honderd Hongaarse vluchtelingen die in het Gelders Paviljoen zou gaan wonen), kleinere donaties representeerden een ‘eenheid van ligging’ (de kosten van één bed voor een Hongaar) en eenheden van keuken, textiel, meubilair, eetgerei en

¹¹² ‘Gelders Paviljoen voor de Hongaren’, *De Gelderlander* (24 december 1956), 1.

¹¹³ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Exposé van hetgeen tot dusver is gedaan’ (3 januari 1957).

¹¹⁴ ‘Gelders Paviljoen voor de Hongaren’, *De Gelderlander* (24 december 1956), 1.

¹¹⁵ ‘Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl’, *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3.

¹¹⁶ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Brief van het Werkcomité aan het Comité van Aanbeveling over het schrijven gericht aan organisaties en bedrijven’ (27 december 1956); ‘Kort verslag van de bijeenkomst van het Werkcomité en Comité van Aanbeveling van de Stichting Gelders Paviljoen’ (5 januari 1957), 1; ‘Exposé van hetgeen tot dusver is gedaan’ (3 januari 1957). Voorbeelden van verenigingen die aangeschreven werden: theater-, sport-, muziek- en jeugdverenigingen, de Rotary en de Round-table Club etc.

¹¹⁷ ‘Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd’, *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7.

recreatie.¹¹⁸

Geschenken in de vorm van goederen werden ook geaccepteerd, hoewel deze vorm van donatie niet actief gestimuleerd werd.¹¹⁹ Ook waren er giften gegenereerd uit individuele en collectieve inzamelacties op lokaal niveau. Zo gingen mensen op eigen initiatief langs de deuren, hielden lokale Gelderse jeugdverenigingen inzamelacties en organiseerden militairen in Nijmegen een verkoopactie.¹²⁰ Begin april 1957 werd een zakdoekenloterij gestart door de Federatie van Vrouwelijke Vrijwillige Hulp, waarmee 100.000 loten verkocht moesten worden voor een opbrengst van 70.000 gulden. Deze actie duurde een maand lang, en alle vrouwenorganisaties in Gelderland deden er aan mee.¹²¹) Collectes voor de Stichting Gelders Paviljoen werden – net zoals in de provincie Utrecht het geval was voor de nationale inzamelactie – vooral gehouden door particuliere organisaties zoals vrouwenorganisaties, kerken, lokale verenigingen en het Rode Kruis.¹²² Dat de inzamelactie voor het Gelders paviljoen mogelijk werd gemaakt door individuele en collectieve acties en bijdragen uit diverse sectoren is gevisualiseerd in het volgende taartdiagram:

¹¹⁸ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Circulaire van voorzitter Majoewsky van de Stichting Gelders Paviljoen aan bedrijven en organisaties: oproep tot donatie’ (31 december 1956); Voor een compleet overzicht van de kosten per eenheid, zie bijlage 2: ‘Overzicht van de per eenheid nodige bedragen en invulformulier voor donatie, bijlage bij de circulaire aan bedrijven en organisaties’ (31 december 1956).

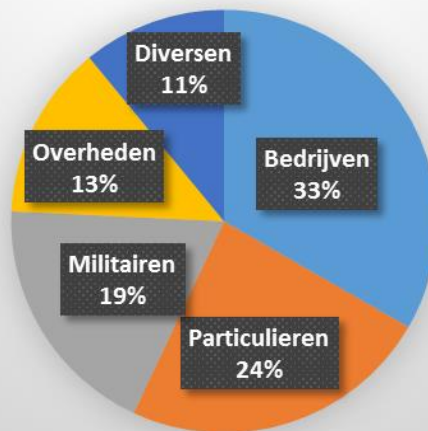
¹¹⁹ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Kort verslag van de bijeenkomst van het Werkcomité en Comité van Aanbeveling van de Stichting Gelders Paviljoen’ (5 januari 1957), 2.

¹²⁰ ‘Reeds 45.000 gld. voor het Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (30 januari 1957); ‘Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd’, *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7.

¹²¹ ‘Dr. Bruno Buchwieser uit Wenen in Arnhem voor het Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (8 april 1957), 2.

¹²² Marvin Kerkhoven, ‘De opvang van Hongaarse vluchtelingen in Utrecht 1956-1958’ (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Utrecht, 2006), 39.

Herkomst donaties Gelderse inzamelactie (totaal f. 165.000)

Tabel 1 Taartdiagram over de herkomst van de 165.000 gulden aan donaties aan de Stichting Gelders Paviljoen. Gebaseerd op bedragen uit het financieel eindrapport van de Stichting Gelders Paviljoen in 'Gelders Paviljoen', Dagblad voor Nijmegen (24 februari 1959), 11. De volgende bijdragen (in guldens) worden genoemd: bedrijfsleven 55.000, particulieren 39.000, militairen 31.000, overheid 22.000, diversen 18.000.

Begin mei 1957 had het Gelders comité al 135.000 gulden ingezameld; er miste nog maar 65.000 gulden. Op dat moment maakte een anonieme Oostenrijkse organisatie bekend een derde paviljoen te willen bouwen als het Gelderland zou lukken het geld voor twee paviljoens binnen te halen. Begin mei 1957 had men nog goede hoop dat het zou lukken 200.000 gulden binnen te slepen en zo maar liefst drie paviljoens te realiseren.¹²³ Men ging er vanuit dat er twee paviljoenen van 100.000 gulden per stuk gebouwd konden worden.¹²⁴ Enkele maanden later zou blijken dat de kosten voor één paviljoen veel hoger uitvielen dan 100.000 gulden. Bovendien trokken in oktober 1957 diverse Gelders gemeenten toegezegde bedragen in wegens bezuinigingen vanuit de overheid. Daarom zette de Nederlandse Federatie van Vrouwelijke Vrijwillige Hulp zich in december 1957 nog eens in met een hernieuwde verkoop van zakdoekloten. Werkgevers werden gestimuleerd massaal deze loten voor hun werknemers als presentje te kopen. De hernieuwde actie was nodig om het Hollandhuis af te maken; er ontbrak namelijk nog 30.000 gulden.¹²⁵

¹²³ 'Verrassende wending in Gelderse paviljoenactie', *Dagblad voor Nijmegen* (2 mei 1957), 2.

¹²⁴ 'Al f 35.000 bijeen voor bouw tweede paviljoen', *Arnhemsche Courant* (2 mei 1957).

¹²⁵ 'Zakdoeken-actie voor de Hongaarse vluchtelingen', *Dagblad voor Nijmegen* (29 oktober 1957), 9; 'Gelderse vrouwen op weg met zakdoekloten voor Hongaren', *Dagblad voor Nijmegen* (29 oktober 1957), 4; 'Gelderse vrouwen op weg met zakdoekloten voor Hongaren: In verschillende steden van onze provincie hernieuwde verkoopactie', *Dagblad voor Nijmegen* (4 december 1957), 4; 'Actie voor Gelders Paviljoen begonnen', *Dagblad voor Nijmegen* (18 december 1957), 1.

Begin 1958 werd duidelijk dat het financieel niet haalbaar was een tweede paviljoen te bouwen; dit had te maken met de bestedingsbeperkingen waar gemeenten mee kampten en met het feit dat de verkoop van de zakdoekloten tegen was gevallen. Daarmee werd het plan om een tweede paviljoen te bouwen opgegeven en ging de inzamelactie zich focussen op het binnenhalen van de laatste guldens om in ieder geval het eerste paviljoen af te kunnen betalen.¹²⁶ In maart 1958 was 120.000 gulden ingezameld.¹²⁷ Begin mei 1958 werd de inzamelactie als geslaagd beschouwd: 120.000 gulden was ingezameld voor het paviljoen zelf, en 21.000 gulden voor de installatie ervan.¹²⁸ Een dag na de inauguratie van 9 juni 1958 berichtte het Dagblad voor Nijmegen dat de kosten voor het Hollandhuis op 150.000 gulden waren uitgekomen.¹²⁹ Een preciezer bedrag volgde bij het verschijnen van het accountantsrapport toen de penningmeester begin februari 1959 déchargé werd verleend: 155.000 gulden was uitgegeven aan de bouw, inrichting en overige kosten. In totaal had de Gelderse inzamelactie 165.000 gulden opgehaald; de overgebleven 10.000 gulden werd tot een fonds gemaakt ten behoeve van het Gelders Paviljoen en haar inwoners, en voor uitwisselingen. De Weense Kamer van Koophandel stond toe dat de Stichting Gelders Paviljoen vrijgekomen plekken in het paviljoen aan Nederlandse jongeren zou toewijzen.¹³⁰ Zo kreeg, nadat het Hongaarse vluchtelingenprobleem was opgelost, elk jaar de beste student van een Gelderse technische school de mogelijkheid naar Oostenrijk op uitwisseling te gaan.

In mei 1958 – een maand voor de inauguratie van het Gelders Paviljoen – was het vluchtelingenprobleem echter nog niet opgelost. Aangezien de Oostenrijkse vluchtelingenkampen nog steeds veel Hongaarse vluchtelingen herbergden, werd de opvangcapaciteit in het Jungarbeiterdorf opgehoogd van dertig naar tachtig Hongaren.¹³¹ In juni 1958 woonden vijftig Hongaren in het Jungarbeiterdorf, verdeeld over de verschillende huizen.¹³² In februari 1959 woonden er dertig Hongaren tussen de tweehonderd Oostenrijkse arbeiders.¹³³ Het Gelders Paviljoen was het achtste paviljoen op het terrein van het

¹²⁶ 'Nijmeegse actie voor de financiering van Gelders Paviljoen in Oostenrijk', *Dagblad voor Nijmegen* (22 februari 1958), 2.

¹²⁷ 'Jong Europa in de broeikas: "Alle Menschen werden Brüder"', *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12.

¹²⁸ 'Geslaagde actie bekroond: Nederlands paviljoen in Oostenrijk wordt op 9 juni geopend', *Dagblad voor Nijmegen* (3 mei 1958), 1.

¹²⁹ 'Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in "Jungarbeiterdorf" in Hochleiten', *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.

¹³⁰ 'Gelders Paviljoen', *Dagblad voor Nijmegen* (24 februari 1959), 11.

¹³¹ 'Geslaagde actie bekroond: Nederlands paviljoen in Oostenrijk wordt op 9 juni geopend', *Dagblad voor Nijmegen* (3 mei 1958), 1.

¹³² 'Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in "Jungarbeiterdorf" in Hochleiten', *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.

¹³³ 'Gelders Paviljoen', *Dagblad voor Nijmegen* (24 februari 1959), 11.

Jungarbeiterdorf. De Hongaren werden niet allen in één paviljoen gezet, maar verspreid over alle paviljoenen om integratie en verbroedering met de Oostenrijkse arbeiders te stimuleren.¹³⁴

Het aantrekken van donaties

Ondanks het feit dat 50.000 Nederlanders uit Indonesië naar Nederland kwamen en men ook al aan nationale inzamelacties voor Hongaarse vluchtelingen geacht werd bij te dragen, was het Gelderland gelukt een substantieel bedrag op te halen uit de provincie.¹³⁵ Burgers in Gelderland waren eind 1956 door provinciale bladen al op de hoogte gebracht van het Hongaarse vluchtelingenprobleem in de Oostenrijkse kampen. Ook had de Commissaris van de Koningin in Gelderland in zijn Kersttoespraak al benadrukt dat snelle hulp aan de Hongaren nodig was.¹³⁶ Er had dus al een zekere bewustwording plaatsgevonden bij veel Gelderlanders wat betreft de urgentie van het Hongaarse vluchtelingenprobleem. Op die basis van begrip kon de inzamelactie voor het Gelders Paviljoen voortbouwen. Om burgers, bedrijven en organisaties over te halen om daadwerkelijk te doneren, werd in de oproep tot donatie beroep gedaan op een aantal terugkerende waarden.

Ten eerste werden de waarden ‘vrijheid’ en ‘democratie’ gecontrasteerd met de communistische terreur waar de Hongaren onder gebukt gingen. Een lid van de Provinciale Staten verwoordde het als volgt: ‘Wij moeten God dankbaar zijn, dat wij hier in Nederland nog in vrijheid mogen leven’.¹³⁷ Het idee dat ‘de vrije wereld’ hulp moest leveren werd benadrukt. Zo werd een beroep gedaan op ‘de vrijheidsliefde, welke ons Nederlanders zo diep in de geest is verankerd’. Belangrijke factoren die bepaalden hoe men tegen vluchtelingen aankeek waren immers onder andere of die een gegronde vrees voor vervolging hadden en of de aard van het regime waar ze uit vluchtten democratisch of juist repressief was.¹³⁸ In de originele oproep tot

¹³⁴ ‘Gelders Paviljoen geopend in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk: jonge Hongaarse vluchtelingen vinden er verpleging en onderdak’, *De Tijd* (10 juni 1958), 4.

¹³⁵ ‘Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in “Jungarbeiterdorf” in Hochleiten’, *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1; GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Brief van Taminiau’s Conservenfabrieken N.V. Elst over het niet doneren aan de Stichting Gelders Paviljoen’ (5 januari 1957).

¹³⁶ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Verzoek tot publicatie in het Arnhems Dagblad van de oproep tot donatie door de Commissaris van de Koningin in Gelderland’ (datum onbekend, eind december 1956).

¹³⁷ GldA, Arnhem, 0038-1531 Provinciale Staten, ‘Notulen van de winterzitting 1956’ (10 december 1956), 22, 32-33.

¹³⁸ Tycho Walaardt, *Geruisloos inwilligen; argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielpprocedure, 1945-1994* (Hilversum, 2012), 30.

donatie die de Stichting Gelders Paviljoen voor publicatie naar de redactie van het Arnhems dagblad stuurde, beschreef de Commissaris van de Koningin in Gelderland de Hongaarse vluchtelingen als de ‘tienduizenden, die de vrijheid méér beminden dan aards bezit’.¹³⁹ Deze beschrijving komt overeen met het beeld dat Nederlanders in 1956 van Hongaren hadden als een dapper, vrijheidslievend volk dat Europese waarden zoals vrijheid en democratie verdedigde tegen barbaars geweld van de Sovjets.¹⁴⁰

Ten tweede werd ingespeeld op (christelijke) naastenliefde en het idee dat het ging om vluchtelingen van ‘ons Hongaars broedervolk’.¹⁴¹ Hongaren werden gezien als heldhaftig en tegelijk zielig wegens hun noodlot.¹⁴² Nederlanders hadden dus een positief beeld bij Hongaren. Het bouwen van een opvanghuis voor de Hongaren was het tonen van naastenliefde.¹⁴³ Het Paviljoen moest een symbool van Gelders medeleven en een ‘monument van warme menselijkheid’ worden.¹⁴⁴ Ook Walaardt onderscheidt dit motief van ‘medemenselijkheid’ in zijn frame-analyse van argumentaties die gebruikt werden bij toelatingsbeleid van vluchtelingen.¹⁴⁵

Ten derde legden kranten hun lezers – potentiële donateurs – uit hoe overbelast Oostenrijk was met het Hongaarse vluchtelingenprobleem. Dit hangt nauw samen met het eerdergenoemde motief van medemenselijkheid. Plichtsbesef en opoffering werd van de Gelderse burgers gevraagd.¹⁴⁶ Kranten meldden dat de vluchtelingenkampen in Oostenrijk overvol waren en de omstandigheden slecht: een trieste en onhoudbare situatie.¹⁴⁷ Op een paar kilometer afstand van het Gelders Paviljoen bijvoorbeeld was een groot vluchtelingenkamp, Traiskirchen, waar duizenden vluchtelingen tijdelijk onderdak vonden in een voormalige kazerne voordat ze doorgestuurd werden. Het kamp werd door het Oostenrijkse Rode Kruis gerund. Vluchtelingen moesten er lang wachten op voedsel, de accommodatie was zeer slecht

¹³⁹ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Verzoek tot publicatie in het Arnhems Dagblad van de oproep tot donatie door de Commissaris van de Koningin in Gelderland’ (datum onbekend, eind december 1956).

¹⁴⁰ Gyöngyvér Lukács, László Marác en Jan D. ten Thijs, ‘Het Nederlandse Hongarije-beeld in de twintigste eeuw in historisch perspectief’, *Internationale Neerlandistiek* 51:2 (Amsterdam, 2013), 139-157, 141.

¹⁴¹ Walaardt, Tycho, *Geruisloos inwilligen; argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Hilversum, 2012), 105.

¹⁴² Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 96.

¹⁴³ ‘Jungarbeiterbewegung in Oostenrijk van grote betekenis’ (5 november 1957).

¹⁴⁴ ‘Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl’, *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3; J. de Bruin, ‘Actie Gelders Paviljoen komt langzaam op toeren’, *De Gelderlander* (7 maart 1957), 5.

¹⁴⁵ Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 44-45.

¹⁴⁶ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Verzoek tot publicatie in het Arnhems Dagblad van de oproep tot donatie door de Commissaris van de Koningin in Gelderland’ (datum onbekend, eind december 1956).

¹⁴⁷ ‘Actie Gelders Paviljoen komt langzaam op toeren’, *De Gelderlander* (7 maart 1957), 5;

en er was geen elektriciteit, privacy, sanitair of verwarming.¹⁴⁸ Een beschrijving van de barre omstandigheden in dergelijke kampen werd door kranten gebruikt als motivatie voor lezers om geld te doneren voor de bouw van het luxere Gelders Paviljoen.¹⁴⁹ Ook bioscopen in Gelderland toonden een week lang beelden van de situatie van de Oostenrijkse vluchtelingenkampen om mensen de urgentie van doneren te laten zien.¹⁵⁰ Aangezien de inzamelactie eind december 1956 begon, werd ook een appèl gedaan op het idee dat men het nieuwe jaar met een goede daad kon starten door te doneren. Ook werd Gelderse burgers duidelijk gemaakt hoe groot de impact van een donatie was; als elke Gelderlander één kwartje zou doneren, zou het mogelijk maken voor 1 februari 1957 honderd Hongaren menswaardig te huisvesten.¹⁵¹

Figuur 8 De plechtige eerste spadesteek voor de start van de bouw van het Gelders Paviljoen. Bron: 'Wir berichten aus Hochleiten... - Spatenstich für das Hollandhaus', *Der Österreichische Jungarbeiter* 9 (ÖJAB Wenen, 1957), 15.

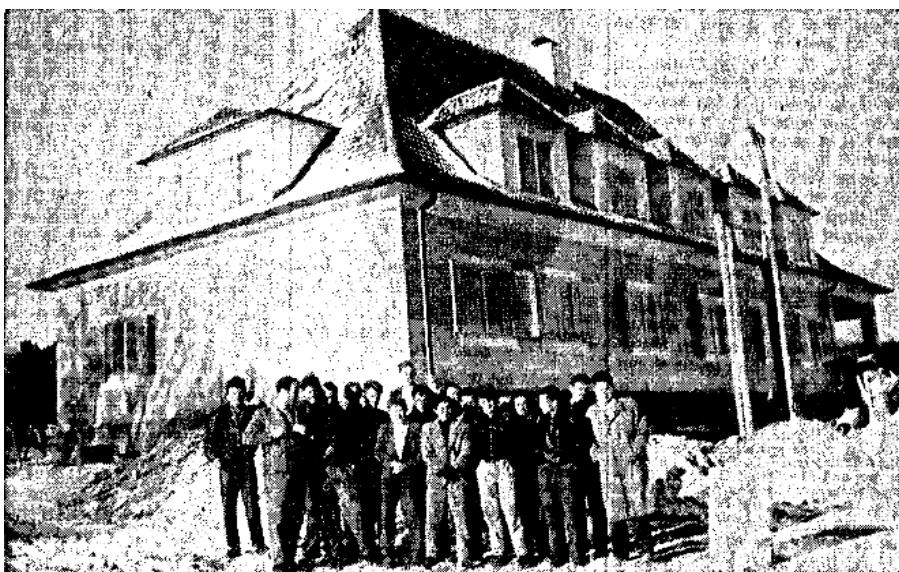
Figuur 9 Foto 'Hollandhaus Bau'. Het Gelders Paviljoen onder constructie in 1957. Bron: ÖJAB-Archiv, Wenen.

¹⁴⁸ Jan-Willem ten Doesschate. *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1956-1957* (Nijmegen, 1985), 45.

¹⁴⁹ 'Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl', *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3; 'Reeds 45.000 gld. voor het Gelders Paviljoen', *Dagblad voor Nijmegen* (30 januari 1957).

¹⁵⁰ 'Gelderse bioscopen zullen collecteren voor paviljoen', *Dagblad voor Nijmegen* (13 maart 1957), 2. De Gelderse bioscoopactie leverde een bijdrage op van 5.000 gulden, zie: 'Al f 35.000 bijeen voor bouw tweede paviljoen', *Arnhemsche Courant* (2 mei 1957).

¹⁵¹ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting "Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk" (1956-1957), 'Verzoek tot publicatie in het Arnhems Dagblad van de oproep tot donatie door de Commissaris van de Koningin in Gelderland' (datum onbekend, eind december 1956).

Figuur 8 Het Gelders Paviljoen was in december 1957 bijna af. Bron: 'Gelderse vrouwen op weg met zakdoekloten voor Hongaren: In verschillende steden van onze provincie hernieuwde verkoopactie', Dagblad voor Nijmegen (4 december 1957), 4.

De bouw en inauguratie van het Hollandhuis

Op 27 april 1957 stak de Oostenrijkse staatssecretaris Grubhofer van Binnenlandse Zaken plechtig de eerste spade in de grond. Dit was een ceremonie met veel prominenten: de voorzitter van de ÖJAB Bruno Buchwieser, president van de Weense Kamer van Koophandel dr. Ritter von Kink, vertegenwoordigers van het Oostenrijkse en Nederlandse Rode Kruis en de Internationale Liga van het Rode Kruis en de Stichting Gelders Paviljoen. Ook de Nederlandse ambassadeur in Oostenrijk dr. Star Busmann was aanwezig en juichte de actie toe. Hierbij sprak hij de hoop uit dat het Hollandhuis de Oostenrijks-Nederlandse betrekkingen zou verdiepen. De Oostenrijkse en Nederlandse partijen lieten lovende woorden uit over het initiatief en huldigden de initiatiefnemer van het plan, de Arnhemse kapitein Herman Reinders, met een ereschild van de ÖJAB. Op 2 mei 1957 waren de grondwerkzaamheden van de bouw gestart.¹⁵² Stichting Gelders Paviljoen kwam in overleg met de Weense Kamer van Koophandel tot het idee om aan te haken bij het doel van het Jungarbeiterdorf, door Hongaarse jongens vroegtijdig op te nemen in het dorp zodat ze konden meehelpen aan de bouw van het Hollandhuis.¹⁵³ Zo woonden in

¹⁵² 'Nederlands tehuis voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk', *Nieuwsblad van het Noorden* (29 april 1957), 2; 'Verrassende wending in Gelderse paviljoenactie', *Dagblad voor Nijmegen* (2 mei 1957), 2; 'Al f35.000 bijeen voor bouw tweede paviljoen', *Arnhemsche Courant* (2 mei 1957); '„Hollandhuis” voor jonge Hongaren: Oostenrijk dankt voor het werk van „Gelders Paviljoen”', *Nieuwsblad van het Noorden* (4 mei 1957), 2. Overigens werd kapitein Reinders in 1964 officieel gehuldigd wegens zijn verdiensten (waaronder het idee voor het Gelders Paviljoen) voor de stad Arnhem, zie: 'Valentijnhulde was voor kap. Reinders: Contactman tussen leger en burgers', *De Gelderlander* (15 februari 1964).

¹⁵³ 'Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd', *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7.

februari 1957 al enkele Hongaarse jongens in het Jungarbeiterdorf.¹⁵⁴ In zekere zin was het niet uniek dat het Jungarbeiterdorf in Hochleiten Hongaarse vluchtelingen opving: de meeste andere Jungarbeiterdörfer van de ÖJAB deden dit ook.¹⁵⁵

Begin mei 1958 was eindelijk alles betaald en neergezet en was het Hollandhuis klaar voor gebruik.¹⁵⁶ Op 9 juni 1958 werd het Hollandhuis geïnaugureerd in het bijzijn van een uitgebreide Nederlandse en Oostenrijkse delegatie.¹⁵⁷ Onder de hooggeplaatste gasten waren de Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken Leopold Figl (beschermheer van de ÖJAB), de voorzitter van de Weense Kamer van Koophandel (beschermheer van het Jungarbeiterdorf Hochleiten) Martin Kink, de voorzitter van de Stichting Gelders Paviljoen dr. W. Majoewsky, de commissaris van de koningin in Gelderland H. Bloemers, de erevoorzitter van de Stichting en oud-commissaris van de Koningin C.G.C. Quarles van Ufford, de bevelhebber van Gelderland kolonel Uylenberg, en de burgemeester van Arnhem C. Matser. Na een aantal toespraken werd een oorkonde in de hal van het huis opgehangen, waarmee het huis officieel aan het beheer van de Weense Kamer van Koophandel werd overgedragen.¹⁵⁸ De volksliederen van Oostenrijk en Nederland werden gespeeld, en de Oostenrijkse televisie en binnen- en buitenlandse pers legden alles vast.¹⁵⁹

¹⁵⁴ 'Holländische Hilfsorganisation finanziert den Bau eines neuen Hauses: das Jungarbeiterdorf wächst', *Der Österreichische Jungarbeiter* 8 (ÖJAB Wenen, 1957), 8.

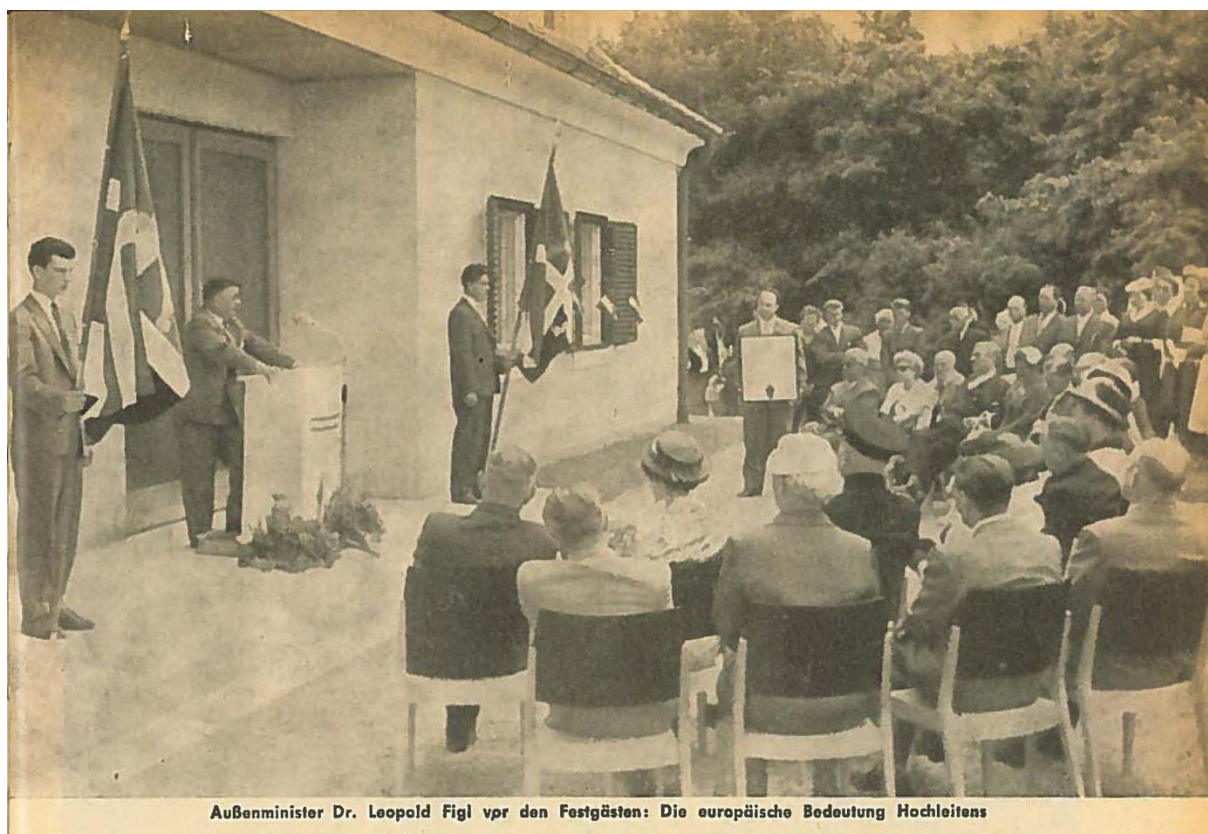
¹⁵⁵ 'Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl', *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3.

¹⁵⁶ 'Geslaagde actie bekroond: Nederlands paviljoen in Oostenrijk wordt op 9 juni geopend', *Dagblad voor Nijmegen* (3 mei 1958), 1.

¹⁵⁷ Linsbauer, 'Alltag im Jungarbeiterdorf', 44-45.

¹⁵⁸ 'Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in "Jungarbeiterdorf" in Hochleiten', *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.

¹⁵⁹ 'Das Jungarbeiterdorf – ein europäisches Dorf', *Der Österreichische Jungarbeiter* 16 (ÖJAB Wenen, 15 juni 1958), 2-5, 5.

Figuur 9 Toespraak van de Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken Leopold Figl tijdens de inauguratie van het Gelders Paviljoen. Bron: 'Das Jungarbeiterdorf – ein europäisches Dorf', *Der Österreichische Jungarbeiter* 16 (ÖJAB Wenen, 15 juni 1958), 2-5, 3.

Het Gelders Paviljoen en de Europese gedachte

Al voor de bouw van het Hollandhuis linkten Nederlandse kranten het Hollandhuis aan een kader van Europese eenwording.¹⁶⁰ De initiatiefnemer van de Gelderse inzamelactie, gardekapitein Herman Reinders, noemde het Gelders Paviljoen bij het plechtige begin van de bouw al “een symbool van de Europese gemeenschap en van het komende Verenigd Europa”.¹⁶¹

¹⁶⁰ ‘Jong Europa in de broeikas: “Alle Menschen werden Brüder”’, *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12; ‘Dr. Bruno Buchwieser uit Wenen in Arnhem voor het Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (8 april 1957), 2; ‘Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd’, *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7; ‘Verrassende wending in Gelderse paviljoenactie’, *Dagblad voor Nijmegen* (2 mei 1957), 2; ‘Jungarbeiterbewegung in Oostenrijk van grote betekenis’ (5 november 1957); ‘„Hollandhuis” voor jonge Hongaren: Oostenrijk dankt voor het werk van „Gelders Paviljoen”’, *Nieuwsblad van het Noorden* (4 mei 1957), 2; ‘Gelders Paviljoen in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk geopend: onderdak voor jonge Hongaarse vluchtelingen’, *Amigoe di Curaçao* (22 juli 1958), 5; ‘Gelders Paviljoen geopend in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk: jonge Hongaarse vluchtelingen vinden er verpleging en onderdak’, *De Tijd* (10 juni 1958), 4; ‘Al f 35.000 bijeen voor bouw tweede paviljoen’, *Arnhemsche Courant* (2 mei 1957).

¹⁶¹ ‘„Hollandhuis” voor jonge Hongaren: Oostenrijk dankt voor het werk van „Gelders Paviljoen”’, *Nieuwsblad van het Noorden* (4 mei 1957), 2.

Tijdens de inauguratie werd het Hollandhuis gehuldigd als een toonbeeld van Europese samenwerking.¹⁶² Zodra het vluchtelingenprobleem in Oostenrijk opgelost zou worden, was het de bedoeling dat het Gelders Paviljoen gebruikt zou gaan worden door Nederlandse arbeiders in Wenen of voor jeugduitwisselingen in de Europese gedachte.¹⁶³ In de jaren zestig werd het Hollandhuis inderdaad een ontmoetingsplek voor Europese jeugd.¹⁶⁴

Ook aan Oostenrijkse kant werd het Hollandhuis als Europees gepercipieerd. Het tijdschrift van de ÖJAB berichtte dat de komst van het Hollandhuis ervoor zorgde dat een belangrijk idee van het Jungarbeiterdorf werkelijkheid was geworden: het idee van een verenigd Europa. Het Jungarbeiterdorf Hochleiten werd als Europees dorp gepropageerd. In zijn toespraak tijdens de inauguratie sprak minister van Buitenlandse Zaken Leopold Figl de hoop uit dat dankzij het Hollandhuis het idee van een verantwoordelijk, menselijk en gezegend Europa zou groeien. Het Jungarbeiterdorf werd vanaf de inauguratie van het Gelders Paviljoen door de inwoners van het Jungarbeiterdorf ervaren als een ‘Europees’ dorp.¹⁶⁵ Het Hollandhuis moest als model dienen voor de toekomstige verschijning van gelijksoortige buitenlandse huizen in het Jungarbeiterdorf.¹⁶⁶

Het Hollandhuis was niet het enige gebouw van de ÖJAB dat Europese uitwisseling moest faciliteren: in 1956 bouwde Buchwieser een Europahaus, dat als conferentiecentrum en internationale studentenhuysvesting diende. Het idee dat de Jungarbeiter van de ÖJAB een verenigd Europa moesten steunen, stond al sinds 1947 in de ‘10 geboden’ die oprichter Buchwieser had opgesteld. Het pan-Europa idee was bovendien herhaaldelijk aanwezig in het tijdschrift van de ÖJAB.¹⁶⁷

¹⁶² ‘Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in “Jungarbeiterdorf” in Hochleiten’, *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1;

¹⁶³ ‘Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd’, *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7; ‘Jungarbeiterbewegung in Oostenrijk van grote betekenis’ (5 november 1957); ‘Jong Europa in de broeikas: “Alle Menschen werden Brüder”’, *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12.

¹⁶⁴ ‘Valentijnhulde was voor kap. Reinders: Contactman tussen leger en burgers’, *De Gelderlander* (15 februari 1964).

¹⁶⁵ Markus Grüber, ‘Das Europahaus der ÖJAB in Wien’ (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Wenen, 2012), 15; Linsbauer, ‘Alltag im Jungarbeiterdorf’, 44-45; ‘Das Jungarbeiterdorf – ein europäisches Dorf’, *Der Österreichische Jungarbeiter* 16 (ÖJAB Wenen, 15 juni 1958), 2-5, 2, 3.

¹⁶⁶ ‘Jong Europa in de broeikas: “Alle Menschen werden Brüder”’, *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12.

¹⁶⁷ Markus Grüber, ‘Das Europahaus der ÖJAB in Wien’ (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Wenen, 2012), 14.

Figuur 10 Het tegenwoordige Hollandhuis. Bron: fotocollectie Verein der Freunde des Jungarbeiterdorfes Hochleiten.

Samenvatting

Een liberale school stelt dat het Nederlandse toelatingsbeleid van vluchtelingen in de jaren vijftig genereus was, terwijl een restrictieve school laat zien dat het beleid streng was. Argumenten van de regering voor een restrictief beleid waren de krapte op de woningmarkt en arbeidsmarkt, bevolkingsgroei en angst voor Koude Oorlog-spionnen. Het vluchtelingenbeleid was in principe restrictief, maar in de praktijk werd het vaak ruimer toegepast. Dit sluit aan bij Cornelius' gap-theorie – het grote verschil tussen beleid en praktijk – en had onder meer te maken met het feit dat vluchtelingen niet zomaar uitgezet konden worden naar hun (communistische) land van herkomst.

Waar ambtenaren eind jaren veertig en begin jaren vijftig het nog moesten doen met verouderde wetgeving en losse circulaire's, werd het beleid eind jaren vijftig structureler; in 1957 gaf het Vluchtelingenbesluit meer duidelijkheid over politieke en ambtelijke besluitvorming en de toelating en status van vluchtelingen. Ook werd het Vluchtelingenverdrag van Genève in Nederland ingevoerd, dat internationale richtlijnen gaf. Voor het aanpakken van grote plotselinge vluchtelingencrises was ad hoc besluitvorming en het coördineren van het particulier initiatief een adequate oplossing.

Het vluchtelingenbeleid werd ingegeven door overwegend economische motieven. Selectiemissies van ambtenaren nodigden vluchtelingen uit kampen uit die geschikt waren voor werk in Nederland, om het arbeiderstekort in bepaalde sectoren op te lossen. Acties van de overheid waren wel gericht op het tonen van een internationaal humanitair gebaar, zolang het maar niet te veel kostte. De spanning tussen utilitair en humanitair beleid was niet nieuw: in de jaren veertig zette het parlement ook al kanttekens bij bijvoorbeeld de selectiemissies naar

vluchtelingenkampen. Het beleid werd vanaf de helft van de jaren vijftig geleidelijk enigszins menselijker: ambtenaren gingen meer kijken naar individuele vluchtmotieven, het Vluchtelingenverdrag van Genève definieerde de term ‘vluchteling’, vluchtelingen kregen meer rechtsbescherming en in de media werden persoonlijke verhalen van vluchtelingen breed uitgemeten. In 1953-1954 verschoof de focus van het bewaken van de eigen landsgrenzen naar het internationaal coördineren van vluchtelingenopvang en het financieren van ‘export van hulp’, om de druk op de Nederlandse grenzen te verminderen. De complexiteit van het historiografische debat laat de spanning zien tussen utilitaire en humanitaire overwegingen in het vluchtelingenbeleid van de jaren vijftig.

Toen het Sovjetleger begin november 1956 de Hongaarse Opstand neersloeg, vluchtten zo’n 200.000 Hongaren naar het buitenland – voornamelijk naar Oostenrijk. Op dat moment waren daar nog vluchtelingen aanwezig in kampen, en Oostenrijk raakte overbelast. De VN en de Oostenrijkse regering riepen op tot hervestiging van de vluchtelingen in andere landen. Westerse landen stonden aan de kant van de Hongaren, maar hadden geen steun geleverd aan de Opstand zelf. Wel boden Westerse regeringen hulp aan door Hongaarse vluchtelingen op te nemen en geld in te zamelen. De UNHCR had een coördinerende en stimulerende rol en organiseerde een enorme hulpactie. Het Nederlandse en het Internationale Rode Kruis zetten zich hierbij in door hulp te bieden in de Oostenrijkse vluchtelingenkampen.

De Nederlandse bevolking en pers waren behoorlijk aangedaan door de neergeslagen Hongaarse Opstand. Men keek positief aan tegen de Hongaarse vluchtelingen; enthousiast werden deze anticomunistische helden in Nederland verwelkomd en talloze hulpacties ontstonden. Het door voormalige verzetsmensen opgerichte Nationale Comité Hulpverlening Hongaarse Volk bood overzicht door geld in te zamelen, hulpacties te financieren en het grote aantal lokale initiatieven te coördineren. Ook de Nederlandse Federatie van Vluchtelingenhulporganisaties (NFV), die opvang, huisvesting en werk regelde, was erg belangrijk. Daarnaast speelde het Nederlandse Rode Kruis in binnen- en buitenland een grote rol. De succesvolle opvang van de Hongaren in Nederland berustte vooral op het particuliere initiatief.

In de internationale gemeenschap nam Nederland een sterk anticomunistisch standpunt in. De regering besloot deelname aan de Olympische Spelen op te zeggen en sprak zich uit tegen de Sovjetinval bij de Hongaarse Opstand. Omdat de grote westerse mogendheden (de VS en het Verenigd Koninkrijk) niet ingrepen, deed Nederland dat ook niet. De regering nam als internationaal humanitair gebaar duizend Hongaarse vluchtelingen op, maar accepteerde er pas na flink onderhandelen - en economische motieven als voorname grondslag

- tweeduizend extra. Zo verhoogde de regering het quotum pas van tweeduizend naar drieduizend, toen afgesproken was dat een deel van de Hongaren als mijnwerker ingezet kon worden. Het particuliere initiatief moest garant staan voor de kosten van de vluchtelingen. Dit past in het utilitaire beleid van de Nederlandse regering in de jaren vijftig en ondersteunt de positie van de restrictieve school. Wel faciliteerde en coördineerde de staat de vluchtelingen hulp met behulp van een Interdepartementale Commissie voor Hongaarse Vluchtelingen, een overlegorgaan dat de staat adviseerde, toezicht hield op hulpinitiatieven en het vluchtelingenprobleem probeerde op te lossen.

In 1952 had de UNHCR opgeroepen tot particuliere inzamelacties om de situatie in Centraal-Europese (met name Oostenrijkse) vluchtelingenkampen te verbeteren om ze uiteindelijk te kunnen sluiten. In de periode 1954-1960 vond daardoor in Nederland een serie nationale inzamelacties plaats zoals de Uurloonactie en de Sleutelactie, die Oostenrijk tevens bedankten voor de hulp bij de Watersnoodramp van 1953. De inzamelactie voor het Gelders Paviljoen was ook een inzamelactie die bedoeld was om vluchtelingen in Oostenrijk een beter onderkomen te geven en Oostenrijk te bedanken. Het ontstaan van het Gelders Paviljoen werd onderdeel van een serie eerdere hulpacties over en weer tussen Oostenrijk en Nederland. Oostenrijk was Nederland dankbaar voor haar opvang van zwakke kinderen na de Eerste Wereldoorlog en hielp Nederland tijdens de Watersnoodramp van 1953 door een opvangpaviljoen voor het Nederlandse Rode Kruis te bouwen – het Henry Dunant-huis in Zeist. De bouw van het Gelders Paviljoen in Hochleiten maakte zo deel uit van Oostenrijks-Nederlandse reciprociteit in de vorm van een serie humanitaire hulpacties en danktekens daarvoor, waarbij het Rode Kruis de rode draad was. De Stichting Gelders Paviljoen wilde dan ook het Gelders Paviljoen aan het Oostenrijkse Rode Kruis geven. Dit lukte niet, maar het Oostenrijkse Rode Kruis bemiddelde wel om de juiste partners voor samenwerking te vinden. In het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen zat ook een vertegenwoordiger van het Rode Kruis. Het Nederlandse en Oostenrijkse Rode Kruis waren dus op allerlei manieren betrokken bij het ontstaan van het Gelders Paviljoen. De inzamelactie was een goed georganiseerde, succesvolle actie op provinciaal niveau. De Stichting Gelders Paviljoen werd gesteund door prominente Gelderlanders die als (ere)comitéleden uit diverse zuilen, sectoren en netwerken hun eigen kringen activeerden tot donatie. De Gelders pers werd betrokken bij de organisatie van de inzamelactie, waardoor die veel aandacht in de media genereerde. De inzamelactie bestond uit particuliere, publieke, militaire en bedrijfsdonaties en ontving geld uit regionale en lokale inzamelacties.

Ook was Nederland niet het enige land dat in Oostenrijk een opvanghuis voor Hongaarse

vluchtelingen opende: Zweden en Noorwegen deden dit ook. Deze gevallen verschillen echter wel, aangezien het Noorse en Zweedse opvanghuis door het Rode Kruis aangekocht waren, terwijl het Gelders Paviljoen nieuw gebouwd was door een provinciale stichting. Het Gelders Paviljoen was een uniek regionaal initiatief in Nederland; Gelderland was de enige provincie die een paviljoen bouwde. Bijzonder was de succesvolle Oostenrijks-Nederlandse samenwerking waarmee het opvanghuis voor Hongaren tot stand kwam, alsook de Europese dimensie die het Gelders Paviljoen aan het Jungarbeiterdorf gaf.

Conclusies

In deze scriptie is ten eerste onderzocht hoe het Nederlandse vluchtelingenbeleid van de jaren vijftig eruit zag. Het vluchtelingenbeleid was, zoals de restrictieve school al stelde, in principe restrictief van aard – in de praktijk echter werd het vaak ruimer toegepast. Dit sluit aan bij Cornelius' gap-theorie; het grote verschil tussen beleid en praktijk. Met de invoering van het Vluchtelingenverdrag van Genève in Nederland en het Vluchtelingenbesluit in 1957 werd het beleid eind jaren vijftig structureler; er kwam meer duidelijkheid over politieke en ambtelijke besluitvorming en de toelating en status van vluchtelingen. Voor grote plotselinge vluchtelingen crises was ad hoc besluitvorming en het coördineren van het particulier initiatief een adequate oplossing. Het vluchtelingenbeleid van de Nederlandse overheid werd ingegeven door overwegend economische motieven. Acties van de overheid waren wel gericht op het tonen van een internationaal humanitair gebaar, zolang het maar niet te veel geld kostte. In 1953-1954 verschoof de focus van het beschermen van de eigen landsgrenzen naar het internationaal coördineren van vluchtelingenopvang en het financieren van 'export van hulp', om de druk op de Nederlandse grenzen te verminderen. De complexiteit van het historiografische debat over het vluchtelingenbeleid van de jaren vijftig laat de spanning zien tussen utilitaire en humanitaire overwegingen.

Ten tweede is gekeken naar de Nederlandse reactie op het Hongaarse vluchtelingenprobleem, en hoe die paste in het algemene vluchtelingenbeleid van de jaren vijftig. Nederland reageerde heftig op de neergeslagen Hongaarse Opstand. De succesvolle opvang van de Hongaren in Nederland berustte op het particuliere initiatief. De Nederlandse Federatie van Vluchtelingenhulporganisaties (NFV – hieronder vielen provinciale vluchtelingenhulpcommissies), het Nationale Comité Hulpverlening Hongaarse Volk en het

Rode Kruis waren hierin het belangrijkste. De overheid hield het overzicht over de vluchtelingenopvang door middel van de Interdepartementale Commissie. De regering nam als internationaal humanitair gebaar duizend Hongaarse vluchtelingen op, maar accepteerde er pas na economisch gemotiveerde onderhandelingen tweeduizend extra. De reactie van de Nederlandse regering op het Hongaarse vluchtelingenprobleem past in het utilitaire beleid van de jaren vijftig en ondersteunt de positie van de restrictieve school.

De case study over het Gelders Paviljoen illustreert een unieke internationale hulpactie. Op 9 juni 1958 werd namelijk in het Jungarbeiterdorf van de ÖJAB in Hochleiten het Gelders Paviljoen geopend in het bijzijn van een Oostenrijkse en Nederlandse delegatie. Als enige provincie in Nederland bouwde Gelderland dit opvanghuis voor honderd Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk. Het idee voor de Gelderse inzamelactie ontstond in militaire kringen, werd georganiseerd vanuit het particulier initiatief en leverde 165.000 gulden op. Voor het aantrekken van donaties werd beroep gedaan op waarden als naastenliefde, vrijheid en democratie. De bouw van het Gelders Paviljoen werd onderdeel van een serie wederzijdse hulpacties in de Oostenrijks-Nederlandse betrekkingen, met als rode draad het Rode Kruis. Het Gelders Paviljoen (of 'Hollandhaus') werd gezien als dankteken voor de Oostenrijkse hulp na de Watersnoodramp van 1953 en kreeg veel aandacht in de media. Het Zweedse en Noorse Rode Kruis kochten een paviljoen nabij Wenen om ook Hongaarse vluchtelingen op te vangen. De totstandkoming van het Gelders Paviljoen was een succesvol en uniek project uit het Gelderse particulier initiatief.

Meer onderzoek naar de rol van het Nederlandse voormalige verzet bij de organisatie van de opvang van (Hongaarse) vluchtelingen in Nederland wordt aanbevolen. Ook is er nog een hiaat te vullen wat betreft de kennis over de paviljoenen die andere landen buiten hun eigen landsgrenzen bouwden voor de opvang van vluchtelingen en het vergelijken van die verschillende opvangprojecten. Hierop aansluitend is meer onderzoek nodig naar een beleidsverschuiving van regeringen van Europese landen van het bewaken van de eigen grenzen naar het internationaal coördineren en financieren van vluchtelingenprojecten in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Tenslotte kan nog een gehele studie gewijd worden aan de rol van de provincie Gelderland in de vluchtelingenhelp.

Personenindex

Bestuur Stichting Gelders Paviljoen (Werkcomité)¹⁶⁸

dr. W. Majoewski, voorzitter

R.J.A. Lingeman, secretaris

W. Hoogenboom, secretaris

J.C. van Beek, penningmeester

Kapitein Herman M. Reinders, garde-kapitein Arnhem en initiatiefnemer van de Gelderse hulpactie, algemeen bestuurslid

De heer Enklaar, technisch adviseur

De heer Leussink, vertegenwoordiger gehele Gelderse Pers

Jhr. G.A. de Bosch Kemper, algemeen bestuurslid

J. Vet, algemeen bestuurslid

F. Weidema, algemeen bestuurslid

Erecomité Stichting Gelders Paviljoen

Zie bijlage 1.

Nederlandse hulporganisaties

J. Verberk, voorzitter NFV (Nederlandse Federatie voor Vluchtelingenhulp)

W. Kupers, voorzitter Nationale Comité Hulpverlening Hongaarse Volk

¹⁶⁸ GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ‘Circulaire van voorzitter Majoewsky van de Stichting Gelders Paviljoen aan bedrijven en organisaties: oproep tot donatie’ (31 december 1956).

Diplomatie

Mr. E. Star Busmann, Nederlandse gezant te Wenen

Dr. V.A.M. Beermann, Nederlandse vertegenwoordiger van de hoge commissaris der VN voor de vluchtelingen

Dr. Ing. Leopold Figl, Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken

Oostenrijkse partijen

Mr. Bruno Buchwieser, oprichter van de ÖJAB, president van Jungarbeiterdorf Hochleiten

Dr. Hans Lauda, grootindustrieel en voorzitter van het Oostenrijkse Rode Kruis

Dr. Martin Kink, Voorzitter Weense Kamer van Koophandel, beschermheer Jungarbeiterdorf

Dr. Grubhofer, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken

Bijlagen

STICHTING "GELDERS PAVILJOEN VOOR HONGAARSE VLUCHTELINGEN IN OOSTENRIJK"

Ere-Comité

- Jhr Dr.C.G.C. Quarles van Ufford, Arnhem,
Commissaris der Koningin in de Provincie Gelderland
- Mevrouw C.H.A. Quarles van Ufford-baronesse van Heemstra, Arnhem
- Dr. I.N.Th. Diepenhorst, Ene,
Voorzitter Provinciale Commissie Vluchtelingen hulp
Gelderland
- C.V.J.M. Driessen, Aalten,
Kringcommissaris van het Ned. Rode Kruis
- Kolonel J.A.W. Uylenberg, Arnhem,
Territoriaal Bevelhebber Oost
- Mevrouw G.J. van Beekhoff-van Selms. Kerk-Avezaath,
Presidente van de Ned. Bond van Plattelandsvrouwen
- Mevrouw M.L.I.A. Birnie-Etty, Twello,
Presidente van de Federatie van Verenigingen van Vrouwe-
lijke Vrijwillige Hulp Gelderland
- Mevrouw Prof. C.W. Willinge Prins-Visser, Wageningen,
Hoogleraar Landbouwhuishoudkunde
- Ch.G. Matser, Arnhem,
Voorzitter afd. Gelderland van de Vereniging van Ned.
Gemeenten
- G.J.M. Enserink, Almen,
Voorzitter C.B.T.B. afd. Gelderland
- O.C. Huisman, Nijmegen,
plv.Voorzitter der Kamer van Koophandel en Fabrieken voor
Gelderland
- G. van der Ley, De Steeg,
Voorzitter Geld.Mij. van Landbouw
- J.B. van Otterlo, Arnhem,
Bestuurder N.V.V.
- I. Peters, Lobith,
Voorzitter A.B.T.B. afd. Gelderland
- J.J.M. Taminiau, Elst (Geld.)
Voorzitter Geld. Industr. Club
- Ir.H. Vis, Doetinchem
Voorzitter Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Gelder-
land
- G.J. Vunderink, Veenendaal,
Bestuurder Prot. Chr. Vakvereniging
- J.A. de Zwart, Nijmegen,
Bestuurder K.A.B.

11 Bijlage 1: GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting "Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk" (1956-1957), 'Lijst van erecomitéleden van de Stichting Gelders Paviljoen, bijlage bij de circulaire aan bedrijven en organisaties' (31 december 1956).

Bijlage:

Eenheden voor: GELDERS PAVILJOEN

Van ieder 100 (honderd) stuks.

Eenheid van huisvesting	f 1.000,--
Eenheid van ligging	" 400,--
Eenheid van textiel	" 50,--
Eenheid van meubilair	" 50,--
Eenheid van bestek	" 50,--
Eenheid van recreatie	" 50,--
Keukeneenheid	" 200,--

Stichting: "Gelders Paviljoen"
Penningmeester: J.C. van Beek,
p/a "De Twentsche Bank N.V."
Koningstraat 40, Arnhem.
Postgiro van de bank: 824200.

Ondergetekende

wonende

stelt namens

ter beschikking van de "Stichting Gelders Paviljoen voor Hongaarse
Vluchtelingen in Oostenrijk"

..... eenheid van ten bedrage van totaal f
eenheden

Het bedrag zal worden overgeschreven op de bankrekening van de
Stichting.

Handtekening:

Bibliografie

Primaire bronnen

Gelders Archief (GldA)

GldA, Arnhem, 0606-487 Stichting “Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk” (1956-1957), ...

- ‘Verzoek tot publicatie in het Arnhems Dagblad van de oproep tot donatie door de Commissaris van de Koningin in Gelderland’ (datum onbekend, eind december 1956).
- ‘Brief van het Werkcomité aan het Comité van Aanbeveling over het schrijven gericht aan organisaties en bedrijven’ (27 december 1956).
- ‘Circulaire van voorzitter Majoewsky van de Stichting Gelders Paviljoen aan bedrijven en organisaties: oproep tot donatie’ (31 december 1956).
- ‘Lijst van erecomitéleden van de Stichting Gelders Paviljoen, bijlage bij de circulaire aan bedrijven en organisaties’ (31 december 1956). [tevens bijlage 1]
- ‘Overzicht van de per eenheid nodige bedragen en invulformulier voor donatie, bijlage bij de circulaire aan bedrijven en organisaties’ (31 december 1956). [tevens bijlage 2]
- ‘Exposé van hetgeen tot dusver is gedaan’ (3 januari 1957).
- ‘Onderhandelings- en informatiebasis voor de bespreking in Wenen’ (3 januari 1957).
- ‘Kort verslag van de bijeenkomst van het Werkcomité en Comité van Aanbeveling van de Stichting Gelders Paviljoen’ (5 januari 1957).

GldA, Arnhem, 0038-1531 Provinciale Staten, ‘Notulen van de winterzitting 1956’ (10 december 1956).

ÖJAB-Archiv

‘Holländische Hilfsorganisation finanziert den Bau eines neuen Hauses: das Jungarbeiterdorf wächst’, *Der Österreichische Jungarbeiter* 8 (ÖJAB Wenen, voorjaar 1957), 8.

‘Wir berichten aus Hochleiten... - Spatenstich für das Hollandhaus’, *Der Österreichische Jungarbeiter* 9 (ÖJAB Wenen, mei 1957), 15.

‘Das Jungarbeiterdorf – ein europäisches Dorf’, *Der Österreichische Jungarbeiter* 16 (ÖJAB Wenen, 15 juni 1958), 2-5.

Erfgoedcentrum Rozet Arnhem

‘Hongaarse vluchtelingen teleurgesteld door VS: Vreugde over dertien miljoen van Nederland’, *Gelders Dagblad* (9 april 1957).

‘Al f 35.000 bijeen voor bouw tweede paviljoen’, *Arnhemsche Courant* (2 mei 1957).

Regionaal Archief Nijmegen (RAN)

- ‘Gelders Paviljoen voor de Hongaren’, *De Gelderlander* (24 december 1956), 1.
- ‘Oostenrijk enthousiast over Gelders Paviljoen: Ideale plek gevonden in romantische Giesshübl’, *De Gelderlander* (15 januari 1957), 3.
- ‘Reeds 45.000 gld. voor het Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (30 januari 1957).
- J. de Bruin, ‘Actie Gelders Paviljoen komt langzaam op toeren’, *De Gelderlander* (7 maart 1957), 5.
- ‘Gelderse bioscopen zullen collecteren voor paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (13 maart 1957), 2.
- ‘Meer dan een ton voor het Gelders Paviljoen Oostenrijk: Aardige geste van Nijmeegse jeugd’, *Dagblad voor Nijmegen* (15 maart 1957), 7.
- ‘Dr. Bruno Buchwieser uit Wenen in Arnhem voor het Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (8 april 1957), 2.
- ‘Verrassende wending in Gelderse paviljoenactie’, *Dagblad voor Nijmegen* (2 mei 1957), 2.
- ‘Zakdoeken-actie voor de Hongaarse vluchtelingen’, *Dagblad voor Nijmegen* (29 oktober 1957), 9.
- ‘Jungarbeiterbewegung in Oostenrijk van grote betekenis’ (5 november 1957).
- ‘Gelderse vrouwen op weg met zakdoekloten voor Hongaren: In verschillende steden van onze provincie hernieuwde verkoopactie’, *Dagblad voor Nijmegen* (4 december 1957), 4.
- ‘Actie voor Gelders Paviljoen begonnen’, *Dagblad voor Nijmegen* (18 december 1957), 1.
- ‘Nijmeegse actie voor de financiering van Gelders Paviljoen in Oostenrijk’, *Dagblad voor Nijmegen* (22 februari 1958), 2.
- ‘Jong Europa in de broeikas: “Alle Menschen werden Brüder”’, *De Tijd* (8 maart 1958), 11-12.
- ‘Geslaagde actie bekroond: Nederlands paviljoen in Oostenrijk wordt op 9 juni geopend’, *Dagblad voor Nijmegen* (3 mei 1958), 1.
- ‘Gelders Paviljoen voor jonge Hongaren in Oostenrijk plechtig overgedragen: Prachtig aandeel van Gelderland in “Jungarbeiterdorf” in Hochleiten’, *Dagblad voor Nijmegen* (10 juni 1958), 1.
- ‘Gelders Paviljoen’, *Dagblad voor Nijmegen* (24 februari 1959), 11.
- ‘Valentijnhulde was voor kap. Reinders: Contactman tussen leger en burgers’, *De Gelderlander* (15 februari 1964).

Online krantendatabase (www.delpher.nl)

‘Paviljoen van Jeugd Rode Kruis in gebruik genomen’, *Leeuwarder Courant* (14 oktober 1953), 3.

‘Open luchttheater als dank en uit medeleven’, *De Nieuwsgier* (23 augustus 1954), 3.

‘Internationaal Studiecentrum Jeugd Rode Kruis: Buitenlandse jongeren te Zeist’, *De Tijd* (27 juli 1956), 3.

‘Boek over Hongaren wordt aangeboden aan Commissaris’, *Leeuwarder Courant* (24 december 1956), 8.

‘Hongaren krijgen eigen tijdschrift’, *De Tijd* (24 december 1956), 8.

‘Initiatief van militairen: paviljoen voor dakloze Hongaren in Oostenrijk’, *Leeuwarder Courant* (24 december 1956), 8.

‘Paviljoens voor vluchtelingen in Oostenrijk: actie in Gelderland’, *De Tijd* (24 december 1956), 8.

‘Actie voor Gelders Paviljoen in Oostenrijk verloopt goed’, *Algemeen Handelsblad* (8 januari 1957), 2.

‘Gelders Paviljoen voor Hongaren in Oostenrijk’, *De Tijd* (8 januari 1957), 2.

‘Nederlands tehuis voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk’, *Nieuwsblad van het Noorden* (29 april 1957), 2.

‘Gelders Paviljoen bij Wenen’, *De Tijd* (3 mei 1957), 3.

‘„Hollandhuis” voor jonge Hongaren: Oostenrijk dankt voor het werk van „Gelders Paviljoen”’, *Nieuwsblad van het Noorden* (4 mei 1957), 2.

‘Maximaal nog 150 vluchtelingen naar Nederland’, *Nieuwsblad van het Noorden* (22 juli 1957), 5.

‘Gelders Paviljoen geopend in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk: jonge Hongaarse vluchtelingen vinden er verpleging en onderdak’, *De Tijd* (10 juni 1958), 4.

‘Hollandhuis in Wenen geopend’, *Algemeen Handelsblad* (10 juni 1958), 2.

‘Holland-Huis in Wenen’, *De Telegraaf* (11 juni 1958), 9.

‘Gelders Paviljoen in „Jungarbeiterdorf” in Oostenrijk geopend: onderdak voor jonge Hongaarse vluchtelingen’, *Amigoe di Curaçao* (22 juli 1958), 5.

Foto's

Omslagfoto's: ÖJAB-Archiv, Wenen.

Figuur 1 De Hongaarse en Nederlandse delegatie bij de gedenksteen tijdens de herdenking van 60 jaar Hongaarse Opstand op 25 september 2016. In het midden ambassadeur Marco Hennis. Bron: Nederlandse ambassade te Wenen.

Figuur 2 Bruno Buchwieser, oprichter en voorzitter van de ÖJAB. Deze foto is genomen in het Jungarbeiterdorf Hochleiten, waar hij president van was. Op de achtergrond enkele bewoners. Bron: http://vhost.oejab.at/60_Jahre/1965/index.htm [geraadpleegd op 13-4-17]

Figuur 3 Het logo van de Österreichische Jungarbeiterbewegung. Bron: https://www.up2europe.eu/uploads/media/profile/4583_oejablogo-rgb-3cm_medium.jpg [geraadpleegd op 7-5-17]

Figuur 4 Luchtfoto van het Jungarbeiterdorf Hochleiten in 1956. Op deze foto is de omgeving nog onbebouwd, maar na 1956 zou het Jungarbeiterdorf zich uitbreiden. Bron: online fotoarchief ÖJAB (http://vhost.oejab.at/60_Jahre/1965/index.htm) [geraadpleegd op 25-4-17].

Figuur 5 Foto: 'Grundsteinlegung Hochleiten'. Martin Kink, voorzitter van de Weense Kamer van Koophandel, start op 19 mei 1951 plechtig de bouw van het Jungarbeiterdorf in Hochleiten. Bron: online fotoarchief ÖJAB (http://vhost.oejab.at/60_Jahre/1955/index.htm) [geraadpleegd op 13-4-17]

Figuur 6 Foto: 'Hollandhaus Vertrag'. De Nederlandse en Oostenrijkse partijen tekenen voor samenwerking om het Gelders Paviljoen te realiseren. Bron: ÖJAB-Archiv, Wenen.

Figuur 7 Bruno Buchwieser en het bestuur van de Stichting Gelders Paviljoen bespreken de bouwplannen. Bron: 'Holländische Hilfsorganisation finanziert den Bau eines neuen Hauses: das Jungarbeiterdorf wächst', Der Österreichische Jungarbeiter 8 (ÖJAB Wenen, 1957), 8.

Figuur 8 Het Gelders Paviljoen was in december 1957 bijna af. Bron: 'Gelderse vrouwen op weg met zakdoekloten voor Hongaren: In verschillende steden van onze provincie hernieuwde verkoopactie', Dagblad voor Nijmegen (4 december 1957), 4.

Figuur 9 Toespraak van de Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken Leopold Figl tijdens de inauguratie van het Gelders Paviljoen. Bron: 'Das Jungarbeiterdorf – ein europäisches Dorf', Der Österreichische Jungarbeiter 16 (ÖJAB Wenen, 15 juni 1958), 2-5, 3.

Figuur 10 Het tegenwoordige Hollandhuis. Bron: fotocollectie Verein der Freunde des Jungarbeiterdorfes Hochleiten.

Literatuurlijst

- Berghuis, Corrie K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam, 1999).
- Bos, Menno, 'Hongaarse vluchtelingen in Nederland', *Historisch Nieuwsblad* 15:7 (2006).
- Doesschate, Jan-Willem ten, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen 1956-1957* (Nijmegen, 1985).
- Gatrell, Peter, *Free World? The Campaign to Save the World's Refugees, 1956-1963* (New York, 2011).
- Grüber, Markus, 'Das Europahaus der ÖJAB in Wien' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Wenen, 2012).
- Hellema, Duco, 'The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism: The Netherlands and the Hungarian Revolution, 1956-57' *Journal of Contemporary History* 30:1 (1995), 169-186.
- Hellema, Duco, *1956: De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis* (Amsterdam, 1990).
- Jansen, Janneke, *Bepaalde huisvesting: een geschiedenis van opvang en huisvesting van immigranten in Nederland, 1945-1995*, (Amsterdam, 2006).
- Kecskés, Gusztáv D., 'Collecting money at a global level. The UN fundraising campaign for the 1956 Hungarian refugees', *Eastern Journal Of European Studies* 5:2 (2014), 33-60.
- Kerkhoven, Marvin, 'De opvang van Hongaarse vluchtelingen in Utrecht 1956-1958' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Utrecht, 2006).
- Koman, Aniek, 'Welkom in Nederland? Het Nederlandse vluchtelingenbeleid van 1938, 1956 en 1975 nader bekeken' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Utrecht, 2016).
- Lange, Tesseltje de, *Staat, markt en migrant: de regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006* (Den Haag, 2007).
- Linsbauer, Elfriede, 'Alltag im Jungarbeiterdorf Hochleiten (von 1952 - 1997)' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Wenen, 2015).
- Lucassen, Leo, 'Immigranten, vluchtelingen en minderheden in West-Europa', in: Maarten Kuitenbrouwer en Marij Leenders (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten: bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum, 1996), 94-107.
- Lukács, Gyöngyvér, László Marác en Jan D. ten Thije, 'Het Nederlandse Hongarije-beeld in de twintigste eeuw in historisch perspectief', *Internationale Neerlandistiek* 51:2 (Amsterdam, 2013), 139-157.
- Obdeijn, Herman, en Marlou Schrover, *Komen en gaan: immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam, 2008).

- Rainer, János M., 'The Hungarian Revolution of 1956: Causes, Aims, and Course of Events', in: Christopher Adam, Tibor Egervari, Leslie Laczko en Judy Young (red.), *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives* (Ottawa, 2010).
- Sapir, Boris, 'Hungarian Refugees', *The American Jewish Year Book* 59 (1958), 307-312.
- Walaardt, Tycho, *Geruisloos inwilligen; argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielpprocedure, 1945-1994* (Hilversum, 2012).
- Walaardt, Tycho, 'Het Paard van Troje: het verlenen van asiel door Nederland in de periode 1945-1955', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6:2 (2009), 63-93.
- Zieck, Marjoleine, 'The 1956 Hungarian Refugee Emergency, an Early and Instructive Case of Resettlement', *Amsterdam Law Forum* 5:2 (2013), 45-63.

Literatuursuggesties

- Békés, Csaba, Malcolm Byrne, János M. Rainer, *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents* (New York, 2002).
- Csík, Sándor 'Die Flüchtlingswelle nach dem Ungarn-Aufstand 1956 in die Bundesrepublik Deutschland, insbesondere nach Hamburg, und die Aufnahme und Eingliederung der Flüchtlinge' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Hamburg).
- Dorsman, R, 'Kranten over Hongaren in Nederland in 1956' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Leiden, 2010).
- Druten, T. Van, 'De opvang van Hongaarse vluchtelingen in 1956. Een onderzoek naar de betrokken actoren bij de opvang van vluchtelingen' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Leiden, 2009).
- Enöckl, Reinhard, 'Erfolg einer Idee. 20 Jahre Österreichische Jungarbeiterbewegung' (Wenen, 1966).
- Gémes, Andreas, *Austria and the 1956 Hungarian revolution: between solidarity and neutrality* (Pisa, 2008).
- Kögler, Leopold, *Die österreichische Jungarbeiterbewegung 1946-1960* (onuitgegeven dissertatie, Universiteit van Wenen, 2004).
- Koopmans, Julia M., 'De Nederlandse Federatie voor Vrouwelijke Vrijwillige Hulpverlening en de vluchtelingenhulp na de Hongaarse Opstand. Oorsprong en ontwikkeling van de vrouwelijke hulpverlening aan vluchtelingen 1951-1960' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Leiden, 2016).
- Kövi, A., 'Hongaarse immigratie na 1956', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1987.
- Kuyer, H.J.M., *Twee jaar na de vlucht, een onderzoek naar aanpassing en persoonlijkheid van Hongaarse vluchtelingen* (Nijmegen, 1963).

- Leenders, Marij, *Ongenode gasten: van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (Hilversum, 1993).
- Lucassen, Leo, en Jan Lucassen, *Winnaars en verliezers: een nuchtere balans van vijfhonderd jaar immigratie* (Amsterdam, 2011).
- Lukács, G.K., '1956: Climax zonder succes; 1989-90: Anticlimax met succes: Beeldvorming over Hongarije en de Hongaren in Nederlandse kranten tijdens de Opstand van 1956 en de Systeemverandering van 1989-90' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Utrecht, 2011).
- Mesmer, Harald, 'Die Flüchtlinge des Ungarnaufstandes 1956 in österreichischen Printmedien', (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Wenen, 2011).
- Penninx, Rinus en Judith Roosblad (red.), *Trade unions, immigration, and immigrants in Europe, 1960-1993: a comparative study of the attitudes and actions of trade unions in seven West European countries*, International Studies in Social History 1 (New York-Oxford, 2000).
- Sebestyen, Victor en J.C. Meyer, *1956: De Hongaarse Opstand* (Amsterdam, 2006).
- Smink, R.E. 'Terwijl Boedapest brandt...' De Nederlandse reactie op het neerslaan van de Hongaarse Opstand in 1956' (onuitgegeven dissertatie, Universiteit Utrecht, 2011).